

„hisz oly sok volt a kettétört remény”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
X. ÉVFOLYAM 1999. 18. (296.) SZÁM — SZEPTEMBER 25.

ára 2000 lej

LÉTAY LAJOS

Messzi rímre várva

Elaludni egy verssor közepén
s többé aztán nem is ébredni fel,
ez lenne szép, ez lenne Költemény,
így menni el, amikor menni kell.

Fizethetne az élet ennyivel,
hisz oly sok volt a kettétört remény,
rossz ébrenlétben annyi torz siker,
hogy borzongnék csak összeadni én!

Elaludni egy verssor közepén,
míg messziről egy rím csendülne fel
tisztán, sokkal szebben, mint az enyém
bármikor is a Versek Idején.

Szövetség

Önző vagyok: én haljak hamarabb,
Te légy, aki temet.
Ha sírni kell, hát Te strj napra nap,
Te tördeld kezedet.

Vádolhass, hogy hűtlen én hagytalak
el, nem Te engemet,
tudtam bár, hogy annak jaj, ki marad
s lesz mind keserveesebb.

Az boldog csak, aki már semmiről
nem tud, nem érez, nem fáj, nem szeret,
ki túl jut az idegnyűvő időn.

Szövetségre fogtam meg a kezéd,
így fogadni jót, rosszat, ami jön —
elengedem, ha Te elengeded.

Rögtönzött vers a járdán

Diáklányok, boltos kisasszonyok,
kiket vonzana még az ágy-meleg,
cipőtök már a járdákon kopog,
pedig alig, hogy kireggedett.

Utánatok én is elindulok
bejárni újra messzeségeket,
ahol szíveim annyit kalandozott,
de hova út már nemigen vezet —

Diáklányok, boltos kisasszonyok,
cipőtök már oly távolról kopog,
hogy rá egyszer tán fel se ébredtek.

Hiába, hogy piros hajnal hasad,
hiába, hogy arcomba vág a nap,
nem látom megvillanni térdek.

LÁSZLÓ NOÉMI

Mi bajom

(összefoglalás)

Fáj a szemem. A kötőhártya izzik.
Rég volt, hogy sírtam, sokára fogok.
Álmatlansággal küszködöm
És összefogalok.

Az álmatlanság zaklatott hajóút.
Egyszerre közel, távol van a part.
Hajóm az égen nem olvasható
Írányba tart.

Nem olvasok. A bajról nincs fogalmam.
Az érdek: mikor pihenhetek.
Türelmetlenségtől nem voltam még
Ilyen beteg.

Tetszik nekem. Cserébe ébren ülök,
Illetve fekvő állom ezt a kint.
Nem sírok, csak a kötőhártya izzik
Már megint.

Generációs hahaha

Ülök a téren: dolgozni unalmas.
Haszontalan — mondják — az életem.
Haszonlesők között
Hatásos ez a védelem.

Ülök a téren, elhiszem, hogy élek.
Mosolyra állandó esélyes arc:
Nem izgat, hogy a harcedzett sereg
Határozottan visszautasít,

Mert dühíti, hogy így fogalmazok,
Hogy nem szerkeszték szép pályázatot,
Csak ülök itt és visszaélek azzal,
Hogy még pofázhatok.

- 200 éve született Puskin
- Pintér Lajos versei
- Szőcs István tanulmánya
- Jancsó Miklós jelenete
- Balázs Imre József:
Kobak könyve...
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

18

DMITRIJ PRIGOV

Az orosz költészet varázsos csillaga

Költő nép nélkül nincs és nem lehet. A költő népi gyökerei a népbe nyúlnak, a nép költői gyökerei — úgyszintén a népbe. Mindezt jól tudta a nagy orosz költő, Alekszandr Puszergejevics Puskin.

Nehéz volt akkoriban mind a belső, mind a külpolitikai helyzet. Bekerítette Oroszhoz Napóleon, blokád alá vonta az összes kikötőt és főutat, készülődött, hogy hazánkra támadjon. Ezen közben az országon belül, szívének legszívében, fővárosában, az ősi Pétervárott a cári udvar és az állami hivatalnokok nemtörődomsége, sőt egyenest cinkossága mellett Heckeren francia követ és az unokaöccse minden erejükkel bomlasztották az orosz társadalmat a francia befolyás erősödése érdekében. A felsőbb körök immár csakis franciául beszéltek, még francia fül számára is ragyogó prononsszal, maga az uralkodónő pedig a majdan Napóleon diktatúrájává fajuló francia forradalom egyik szellemi előkészítőjével, Voltaire-rel levelezett, szintúgy franciául. Az öntudatlan fiatalság egy kis része, melyet a hatalom nemtörődomsége folytán megszedített a propaganda, ebben a nehéz és veszélyes történelmi pillanatban franciabarát, népellenes jelszavakkal vonult a Szenátus térre, szakadást kívánván előidézni a társadalomban a betolakodók örömeire.

Egyedül Puskin látta, milyen szörnyű veszedelem fenyegeti Oroszországot. Ahol csak tudta, leleplezte Napóleont, az apokalipszis bestiáját, s leleplezte úgy szintén a felső körök gyávaságát és romlottságát, melyek behunyták szemüket a kitörni készülő, világrengető katasztrófa előtt, és bálokkal, fogadásokkal altatták el a retteget, s e bálokon és fogadásokon díszvendég volt megannyiszor Heckeren, Napoleon ügynöke, aki nem sajnált sem erőt, sem fáradságot, hogy befeketítsen mindent, ami orosz, de legfőképpen a nagy orosz költőt, akiben az egyetlen, ámde — hála a néptömegek támogatásának — roppant erejű ellenfelét látta. Napoleon ügynöke lovalta bele Csadajevet, hogy az megírja sajnálatosan elhíresült filozófiai leveleit, melyekben sárral dobálja Puskind és az egész orosz népet, mondván, hogy jó is volna a franciáknak, egy ilyen, úgymond, élenjáró és kulturált nemzetnek az uralma alá kerülni.

És akkor Napóleon hadüzenet nélkül átlépte országunk határát, és mind mélyebbre hatolt

Hazánk területére. De Puskin elhatározta, hogy becsalogatja a bitorlót az orosz hőmezők mélyére, bölcsen számítván a szenvedésekhez nem szokott franciák gyöngje ellenálló képességére az orosz muzsikéhoz képest. Puskin hát úgy határozott, hogy közelebb engedi az ellenséget, s ő maga addig szélteben-hosszában utazgatott a Haza beláthatatlan térségein, és buzdította a népet, hogy készülődjék a hódítók elleni küzdelemre: ásson lövészárkokat, gyűjtönsön fegyvereket, töltsön meg üvegeket gyújtófolyadékkal, égesse el a gabonát és ne hagyja, hogy fogságba vigyék.

Ekkor Heckeren és unoka-
öccse elhatározták, hogy nyíltan
fellépnek a költő ellen. Tudták,
mekkora haraggal fogadja a költő
az illetlen viselkedés és a női
nemmel szembeni alávalóság
bármely megnyilvánulását. Egy-
szer egy bálon összegyűlt mind-
valahány arisztokrata. Aztán
másról sem beszélgetnek, csak a
legfrissebb párizsi hírekről, kiállít-
ásokról, újságokról, mintha mi-
nálunk Oroszthonban nem volna
semmi megbeszélni, meghányi-
vetni való. Megérkezik Puskin —
magas, szőke, finom kezű —,
szemügyre veszi ezt az egész
kozmopolita kompániát, és fenn-
hangon imígyen szól: — Hölgye-
im és uraim! Jön Napóleon
serege!

Zavartan összenéz mindenki, minthogyha Puskin holmi ostobaságot fecsegett volna egy külföldi előtt. Mire Heckeren unokaöccse — afféle mitugrász, füstös csimpánz majom, félig néger, félig tán zsidó ábrázattal —, egyszer csak ügyesen elgáncsolta Puskit, aztán, mint valami fürge kis bestia, elvegyült a kacagó arisztokrata semmirekellők tömegében. Föláll Puskin, a fogát csikorgatja, de tudja nagyon jól, hogy szántszándékkal provokálja a botrányt a beste francúz. Mert arra fáj a foga, hogy párbajban valami sarok mögül meggyilkolhassa egyszer s mindenkorra. Na nem, ebből nem eszel — gondolja Puskin —, a népnek szüksége van rám, márpedig az istenadta nép többet ér, mint bárkinek a saját becsülete.

Közben Heckeren unokaöcsé a tömegben cikázik, és mindenkinek a fülébe sugdos valamit. Már föl villant Patyomkin mellett, aztán az uralkodónő mellett is. Küchelbacker és Baratszki pedig kiutasította a házból Puskind.

Kiment hát Puskin e fülledposhadt szalonból, ki a friss levegőre, ott meg már összegyűlt az

istenadta nép, megismerte a költőt, megörült, és így szólt:

— Atyuska, nem hagynak élni minket a francúzok, már minden pénzünket s földünket elszedték a gonosztevők. Üteggel gyötörnek, adókkal senyvesztenek. Az orosz embernek nincsen már békéje a francúzoktól.

Puskin erre azt feleli nekik: — Ne csüggedjetek, testvéreim! A sors megpróbáltatást küldött mireánk. S ha küldött, lám, hisz benne, hogy kiálljuk. Oroszországra nagyszerű jövő vár, s nekünk méltónak kell lennünk rá.

— Köszönjük, atyuska — felelte a nép.

Akkor átverekedte magát a tömegben egy futár, és jelentette, hogy az angolok már partra szálltak Murmanszkban. Megáldotta akkor a nagy költő a tömeget, élére állította hű pajtását, Dühöngő Visszarion Belinszkijt, megölelte, háromszor megcsókolta, és küldte az angolok ellen. Bonapartét meg úgy döntött, még tovább csalogatja, még közelebb engedi.

Visszament Alekszandr Szergejevics a terembe. Ott meg egyre csak arról folyik a szó, hogy az orosz ember nem veszi fel a versenyt a nyugatival se kultúrájában, se történelmében, meg hogy amott, Nyugaton, még az események is jelentősebbek, és a következtetések is mélyebbek, amiket levonnak belőlük. De megszólal Puskin az ő csengő, ifjúi hangján: — Uram, az angolok északon partra szálltak.

Mindannyian értetlenkedve összenéztek, Heckeren unoka-öccse meg — bokszos képű és fürge, mint valami rovar — odaszaladt a költőhöz, fölugrott, mint a szöcske, és lekevert neki egy pofont a csöppnyi kezével, aztán inalt vissza a tömegbe. Csikorgatta a fogát Puskin, de tudja jól, megint szántsándékkal provokálja a francia ügynök, mert arra fáj a foga, hogy párbaiban valami sarok mögül meggyilkolhassa egyszer s mindenkorra. Na nem, ebből nem eszel — gondolja Puskin —, a népnek szüksége van rám, márpedig az istenadta nép többet ér, mint bárkinek a saját becsülete.

Közben Heckeren unokaöcs-
cse a tömegben cikázik, és min-
denkinek a fülébe sugdos-
valamit. Már föl villant Arakcse-
jev mellett, aztán Sándor cár mel-
lett is. Zsukovszkij és Vjazem-
szkij pedig kiutasította a házból
Puskint.

Kiment hát Puskin e fülledposhadt szalonból, ki a friss levegőre, ott meg már összegyűlt az istenadta nép, megismerte a köl-

tőt, megörült, és imígyen szólott:

— Átyuska, nem hagynak élni minket a francúzok, már minden pénzünket s földünket elszedték a gonosztevők. Ütleggel gyötörnek, adókkal senyvesztenek. Az orosz embernek nincsen már békéje a francúzoktól.

Puskin erre azt feleli nekik: — Ne csüggedjetek, testvéreim! A sors megpróbáltatást küldött mireánk. S ha küldött, lám, hisz benne, hogy kiálljuk. Oroszországra nagyszerű jövő vár, s nekünk méltónak kell lennünk rá.

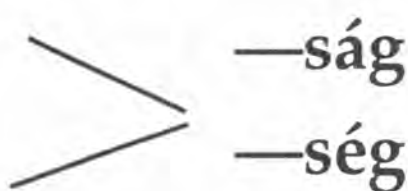
— Köszönjük, atyuska — felelte a nép.

Akkor átverekedte magát a tömegben egy futár, és jelentette, hogy a japánok partra szálltak Vlagyivosztoknál. Megáldotta akkor a nagy költő a tömeget, élére állította a hű bajtársát, Komor Nyikolaj Csernisevszkijt, megölelte, háromszor megcsókolta, és küldte a japánok ellen. Bonapartét meg, úgy döntött, még tovább csalogatja, még közelebb engedi.

Visszament Alekszandr Puskin a terembe. Ott meg valósággal hangzavar fogadta, mindenki azt kiabálja, hogy az oroszoknak mind egy szálíg el kell menniük. Nyugatra, fajnemésítés végett, aztán a második vagy a harmadik nemzedék, miután szépen feljavult s megtisztult minden ázsiai szennnytől, visszatérhet Oroszhonba, hogy mindent a nulláról kezdjen. Csengő hangján megszólal ekkor Puskin: — Uraim, a japánok keleten partra szálltak. — Mindenki értetlenkedő ábrázattal fordult feléje, Heckeren unokaöccse meg kiment a terem közepére, megállt a nagy költő előtt, izgett-mozgott, mint egy kisördög, és az orosz felső körök helyeslő mormogása közepette mindenféle illetlen és tökéletesen légből kapott történetet kezdett mesélni a nagy költő feleségéről, Natalia Goncsarováról.

[illegible]

Csángó Székely Mező

MÓDSZER NÉZET ELLEN

(Makkay János régész saját érdekes nézeteit aláíró nyelvész-módszerei)

Móttó:

Akit nem bír meg a lába,
járjon a fején!
(Régi nótából)

Jó három éve nagy érdeklődést váltott ki a szak- és nem szakmabeli, történelemmel foglalkozó olvasó-közönség berkeiben Makkay János régész tanulmánya: A CSÁNGÓK, A MEZŐSÉGIEK, ÉS A SZÉKELYEK HONFOGLALÁSA.¹

Az itt kifejtett nézetei rokon-szenvesek. Tagadja azt a görcsösen, sőt eszelősen ismételt régi állítást, hogy a székelyek eredetileg nem magyar nyelvűek lettek volna; és joggal: "nemzetárulásnak tekintem", mondja, "ha bárki is nem őseredetű magyar népnek tartja a székelyeket". Ezzel mi magunk is így vagyunk: a székelyek soha létezésük során más nyelvet nem beszéltek, csak a magyart; sőt ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy maguk a magyarok sem, amint ezt már Jókai Mór is éppen így fogalmazta meg.

Makkay János tételének lényege, hogy a mezőszégi magyarság azonos etnikai csoportot alkotott a csángókkal, amit nyelvjárásuk azonossága is bizonyít, s hogy a tőlük rettenetesen különböző székelyek betelepülése szakította e csoportot ketté; ám a legfontosabb mozzanatot az, hogy a mezőszégi magyarok már Erdélyben laktak Árpád honfoglalása előtt is.

Tudván, hogy Makkay régész, az ember természetesen arra gondol, hogy állítását szenzációs régészeti feltárásokkal támasztja alá, mivel a Mezőség régészetiileg meglehetősen kiaknázatlan vidék, a peremén sűrűn előfordulnak úgynevezett kelta-illír halomsírok, esetleg "okkersíros szkíta halom-temetkezések", s ezekkel csupán egymaga Ferenczi István viaskodik; nehány ilyen halom-halmazt magam is ismerem, amelyeket régész még nem piszkált meg; ilyen a kisillyei "halommező", amelyet Kabay Béla akart kikutatni, de vállalkozásának tragikus vége lett, s ilyen a tavaly júniusban Románlápok környékéről szenzációként bejelentett halomsírfeltárás, amelyet ideiglenes hírzárlat fed el mind e mai napig.

Amit Makkay János felfedezett, az lényegében a nagy tekintélyű akadémikus Benkő Lőránd egy dolgozata.² Sajnos, nem lévén Makkay nyelvész, az ebben kifejtett problémákról áttekintése nincs, és úgy tűnik, helytel-közzel alaposan félre is érti.

Azt írja, hogy még ma is "a mezőszégi nyelvjárás határozza meg Erdély magyar nyelvét". Ez a "mezőszégi" (valójában kelet- és délmezőszégi) az a bizonyos a-zó, marasmenti nyelvjárás, amely soha sem határozta meg egészében Erdély magyar nyelvét, csak főleg a Középmaros völgyét, s amelynek használói a többi erdélyiek mindig némi iróniával évődtek — Marasmentén mazag a pant — mint odakint a palócokkal.

Továbbá még azt is írja: "Az összetartozó csángó és mezőszégi nyelvjárásnak a magyarság zöme felé semmiféle nyelvi kapcsolata nincs." Ez csakis a mai néprajzi térképeken van így. Mert igenis kapcsolata van mindekelőtt a Szamosmenti Nyelvjárásokkal, amelyek nemcsak Erdély magyar nyelvét határozták meg nagymértékben, hanem a magyar irodalmi nyelvet, illetve kiejtést is,³ és folyamatos kapcsolatot, sőt hidat alkotnak a kalotaszegi és szilágysági nyelvjárásokkal a "zöm" felé. Ám nyelvileg én még a székely nyelvjárást (tulajdonképpen: nyelvjárásokat) is a "zömmagyarság" nyelvéhez sorolnám.

Ám — Makkay ff. —: "Jellemző rájuk, hogy nincsenek az Árpád-családfa és a honfoglaló törzsek neveiből származó helynevek, sem -i képzős helységnevek. Hiányoznak a templomok védőszentjeiről elnevezett falunévek is, viszont Moldovában gyakoriak a -falva végződésűek: Forrófalva, Szabófalva stb..."

Az állítás első fele legfennebb Moldovára lehet igaz! A Mezőségen ugyanis van Kara és Keszű (honfoglaló törzsek: Kar és Kaz, azaz Kér és Keszű), van Ajtony és Koppánd, van Apahhida, Apnagyfalva, sőt Abafája, sőt van Csaba is, Gyula is, pl. Gyulatelke a Mezőség szívében és Kolozsgyula; Gyalut és Gyulaféhvárt hagyjuk, mert az már nem Mezőség, csak Makkay szerint; és van aztántán a Mezőségen sok Szent-összetételű helynév is; Szentandrásról kezdve Szentbenedeken, Szentegyeden, -Pálon, -Mihályon, -Margittán, -Iványon keresztül Uzdiszentpéterig. Tehát mégsem lehet a Mezőséget mindenben Moldovával azonosítani!

Amit oly jelentőségteljes hangsúllyal közöl, hogy "viszont Moldovában oly gyakoriak a -falvak végződésű helynevek, ez egy hatalmas luftolás; ebben a formában semmitmondás, mert ezek az egész magyar nyelvterületen gyakoriak, még a székely vidékeken is; kb. ötszázat számol-

hatnék össze, ha nem káprázna a szemem.

Nem irányadóak Makkay helynév-osztályozásából azok a kijelentései sem, hogy mi: szláv, és mi: török eredetű; (pl. Sárd és Agárd); csak azért emlegeti őket, hogy kijelenthesse: "Ezeknek a mezőszégi magyaroknak valamikor régen tehát török nyelvet beszélő, még avar és onogur uraik voltak"; — ez bizony így fogalmazva, nem más, mint a régész hatalmas történelmi félműveltsége; afféle manapság divatos onog-urizálás és onog-urhatnáság.

Kár ezért az ügyért, hogy így elfuserálta Makkay; ezért ajánlom az olvasó figyelmébe Zsupos Zoltán tanulmányát.⁴ Évekkel korábban keletkezett, mint Makkay Jánosé, utóbbi azonban mégsem idézi; (ez akár inkorrekttségnek is felfogható). Zsupos vitába száll Benkő Lőránd és Ferenczi Géza több, a tárgyra vonatkozó állításával s nézeteit a következőkben foglalja össze:

"a) a csángók nem a Kárpát-medencében megletelepült magyarságtól csángáltak el, nevéük a honfoglalás előttől származik, b) feltételezhető a honfoglalás előtt már itt élt, két csoportra osztott székelyek nagyobbik részének eredeti helyén, Erdély nyugati részén és Biharban léte, másik részének pedig az ország nyugati végére történt telepítése, c) feltételezhető a honfoglalás előtt már szintén itt élt, hasonlóan két csoportra osztott csángók meglete zömében az erdélyi Mezőség területén, másik része pedig Moldva területén"; — mindez egészen más színvonal, mint a Makkay Jánosé, nem csoda, hogy elfelejtette idézni.

Mindehhez a magam részéről a következőket tenném hozzá. A székelyek áttelepítgetéseivel kapcsolatban nekem is feltűnt, hogy okleveles adatok e telepítésekről nem szólnak, például az úgynevezett Királyföldről (a dél-erdélyi Szászföldről) keletre való telepítésükről; több ízben faggattam erről Bözödi Györgyöt is, aki nemcsak kitűnő költő, de hozzáértő oklevélkutató-történész is volt. A következőket mondotta: "Ha a fejünkkel is gondolkodunk, csak két feltevés elképzelhető: az egyik, hogy e telepítések még az okleveleket gyártó korszak előtt, tehát 1001 előtt mentek végbe; a másik, és inkább ez az én véleményem", így Bözödi, "hogy a honfoglalás előtt a székelyek az egész Kárpát-medencében éltek; hol kisebb-nagyobb csoportokban, hol szórva nyokban, telepíteni tehát nem kellett őket" ...Akkoriban ebben kételkedtem, ma egyre jobban kezdem hinni.

A székely kérdésnél manapság nem igen szoktak hivatkozni a székelyek főnemzetségeinek a neveire és azok tükröződésére a településnevekben. A hat főnemzetség — Ábrány, Adorján, Halom, Jenő, Medgyes, Örléc.⁵ — Utoljára Bodor Györgytől olvastam, pár évtizede tanulmányt róluk. Szerintem feltűnő, hogy a Medgyes, Meggyes nevek körbeveszik a magyar nyelvterületet; az Ausztriához csatolt Fertőmeggyestől kezdve Aranyos-

meggyesen át a Békás szorosban és a Vöröstoronyi szorosban lévő Meggyes-patakig. (Párául Meghie; ez utóbbi pl. határpatak volt.)

Viszont a hatodik székely "törzs" nevéből képzett helyneveket, az Örléceket hiába keressük a Kárpát-medencében. Azonban megtalálni őket a keleti Kárpát-kanyaron kívül, a hajdani Secuien — "Székely" — megye területén, s esetleg attól keletebbre is, az elrománosodott Urlaji-nevekben.

A csángókra vonatkozólag sok szerző még mindig kitart a szó eredeti gúnynév jellege mellett; elcsángálásról, elbódorgásról beszélnek — nagyon határozottan helyre is utasítja őket Zsupos Zoltán —, s hogy ezt alátámaszthassák, makacsul, konokon, sőt eszelősen hallgatnak a gyimesi és a hétfalusi csángókról. Ezek ugyanis se-hova sem csángáltak el, sőt utóbbiak nyugatabbra laknak a háromszéki székelyeknél.

A gyimesieknél feltűnő, hogy nyelvjárásuk úgyszólván azonos a csíki és gyergyói nyelvjárásokkal, habitusuk, viselkedésük, humoruk is hasonlít a székelyhez, azonban népviseletük, zenéjük, táncaik a moldvai csángók felé mutatnak. (Azzal a kis különbséggel, hogy míg valaha a moldvai csángók csak fehér kucsmát viseltek — fekete juhot sem tartottak Szotyori Nagy Gergely szerint! — s a csíkiak csak feketét, ma a gyimesiek is — állítólag — csak feketét viselnek.)

A hétfalusi — Brassó környéki — csángókról ma már nemigen lehet semmiféle újabb megfigyelést közölni, mert nyelvileg és művelődésileg teljesen átalakulóban, hogy ne mondjam, megszűnőben vannak; de feljegyzem néhai szomorú emlékezetű kollégáink, Orosz György közlését. Ő a Brassó-megyei Bodola községből származott el. E kis falunak az első világháború előtt mintegy 1800, többségében református, kisebb részben ortodox-görögkeleti, még kisebb részben evangélikus és katolikus lakossága volt. Még a második világháború táján is, Orosz szerint, a régi bodolai családok számontartották egymás között, hogy ki székely, ki csángó és ki "csak-magyar" eredetű; persze, a románok mellett.

A székelyek feltételezett tiszántúli őshazájára vonatkozólag emlegetni szokták, hogy onnét nemcsak két pár Homoród-folyó nevet vittek át az Olt kanyarba, de még a Hortobágy folyónevet is. (Fogarastól északra.) Én ehhez hozzátenném, hogy a Hortobágy pusztja közelében a Tiszántúlon ma is van Brassó-halom és Brassó ér; és Hajduböszörmény mellett volt egy Brasó nevű (egy s-el) kis település is a század elején.

Ha az említett Szotyori Nagy Gergely állításaira gondolunk, akkor a moldvai csángók a "fehér" magyarok, a székelyek a "feketék" közé sorolhatók. Létezett azonban valaha Észak-Moldovában is magyar lakosság, amelynek emlékét Jászvásár (Iasi) neve, s benne s körülötte ilyen határnevek, mint Copău —

Kopó, Naghi Les — Nagyles őrzik; vagy északabbra az Obcina Feredelului, vagy a Rarau, — a Ráró hegycsúcs neve, ami magyarul *fehér solymot* tesz (vö. egyiptomi Ra-Rau: szintén fehér sólyom). Aki valaha látta tavasszal, még havasan, ragyogni a sötét dombtömeg fölött, megérti e nevet.

Még csak annyit, hogy újabban magyar szerzők a csángó kérdéssel kapcsolatban nem említik sem a *razes*-*"részes"* kérdést, sem Dimitrie Cantemir moldvai román fejedelemnek azt a kitételét az általa írt *Descriptio Moldaviae*-ből, miszerint "mindenki tudja, hogy Moldva lakosai eredetileg oroszok és magyarok voltak".

Sokkal több lelkesedéssel tudnám ajánlani az olvasóknak Makkay János két másik művét (6. és 7. jegyzet), amelyekben a magyar történelem szempontjából ugyancsak fontos kérdések mellett áll ki az akadémikuskodó, maradi katedratudomány ellenében. Ezek egyikében arról ír, hogyan tévesztette össze a történetírás a *blak* — *blaccus*, *bulak*, *karaulak* — nevű bolgártörök néptörzset a latinizált-kelta *vlachus*, *valachus*, *vlasi*, többek között "román" jelentésű népnévvel; és hogyan próbálták ezt Pais Dezső nyomán Bodor György és Rásonyi László helyreigazítani; és hogyan utasítja vissza ezt a krónikáink értelmezése szempontjából oly lényeges korrekciót többek közt Makkay László, Kristó Gyula, sőt Györffy György is; másik tanulmányban pedig leküzdözi azt a még mindig sokat hangoztatott téves szlavofil felfogást, hogy a magyarok a Kárpát-medencében "óriási szláv tömegeket" magyarosítottak volna el.

Am azért méltathatjuk csak szigorú fenntartásokkal e két művét is, mert ezeket is felszínesség, sőt azt feledtetni akaró ingerült arrogancia hatja át. Ilyen méltatlan kitételei vannak, mint: Bakay Kornél "zagyvaságai"; Götz László "sületlenségei"; Székfi Gyula: "alattomosan rágalmozó"; Molnár Erik szerinte "buta, csacska, bugris", pedig elég volna annyi, hogy marxista. Bakay Kornél ellen a kirohanását, nyilván a nagyobb látókörű régész-író iránt, a féltékenysége diktálja. Götz Lászlónál megjegyzi, hogy nem tud jól sem magyarul, sem németül; ezt ilyen "jó magyaros" stílusban teszi: "Götz László bizony itt duplán elkövette a valótlanság állítását". Bizonyítható lenne, hogy Makkay "multiplikálva valósítja meg a magyart nemtudáság elkövetését", de nincs terünk beszéd- és értelemgyakorlatokat tartani.

Csak egy-két példa: a *Hungaroslavica* 17. oldalán: "P. 189: az onogurok sohasem kereskedtek hermelinbőrökkel, mint Kristó írja, hanem hermelinprémekkel" ... e gúnyosnak szánt megjegyzés elárulja, hogy Makkaynak "a magyar nyelv terén való mozgása során az otthonosság nem sajátja", ugyanis minden magyar anyanyelvű ember tudja, hogy a hermelinbőrök — her-

melinprémet is jelentenek; mint ahogy a *báránybőr kucsma* is — amint ezt a székelylek és csángók közt folytatott beható tanulmányai során megfigyelhette — *prémes* valami, s ha valaki medvebőrt terít szőnyegnek padlójára, azt szintén nem borotválja meg; a köznyelvi értelmezés legfennebb a *kutyabőr* hallatán nem gondol szőrmés kikészítésre, valamint a kigyó- és libabőr stb. esetében.

Még cifrább melléfogást találunk a 61. oldalon, ahol a *germanofób fasizmus bukásáról* értekezik; holott *germanofil*, vagy *germanomániás* lett volna a helyes. Itt valóban megkérdőjelezhetjük: *Opera vagy — vpera?* Lám, most tapasztalhatja, mily könnyű a más bőréből hánccot hasítani! Sorolhatnám még a példákat; ahogy átrja az indiai és kínai történelmet is — miszerint ezek az országok sohasem gyarmatosítottak —, vagy ahogy a *Szlávica* 37. oldalán kivágja az egyetemes rezet: "a kelta nyelveknek ugyanis nem volt saját írásuk, hanem csak a görög vagy a latin betűs írásrendszert ismerték és

azonban kissé más a helyzet.

"Bár Györffy 1975-ben még nem ismerhette Bodor rövid cikkét (1976) valamint Rásonyi László tanulmányát és könyvét (1979 és 1981) ... jobban figyelembe kellett volna vennie azt, hogy Anonymus nem *vlach* népelemekről írt, hanem *Blak-okról*." Nos, amíg elképzelhető, hogy Makkai, Bóna, Kristó kompromisszum-készségből (ami a tudományban elvtelenség!), vagy egyszerűen valamiféle pecsovicsizmusból tussolja el a kérdést, ez Györffyről nem tételvezhető fel; valamint az sem, hogy "nem figyelt" oda a kérdésre.

1972-ben a román *Magazinul Istoric*-ban jelent meg egy cikk a *blaccus-bulak-karaulak* kérdésről; többek közt azzal a megállapítással, hogy e bolgár néptörzsről utoljára az 1241-es mongol-invázió alkalmából lehetett hallani, amikor is a Szörényi-szoros táján, kemény ellenállást fejtettek ki a mongolok ("tatárok") ellen; bizonyos francia (perzsára visszamenő) források szerint. Erre nézvést levélben megkérdeztem Györffy Györgyöt, aki a

ti, erre nézve javasolom az Archeológiai Értesítőben (97. 1970. 231) megjelent értékelésem elolvasását.

Ami a *karaulakok* 1241 körüli harcát illeti, nem ismerek erre vonatkozó adatot és kételkedem létezésében."

Sajnálatos, hogy Györffy azóta sem változtatta meg véleményét, de hát nehéz is lett volna számára pályája végén feladni azt az elképzelését, hogy Anonymus krónikája tulajdonképpen csak "regény". Amiben, bevallom, akkortájt egy kis ideig én is hittem; végül is Bodor György és Rásonyi László győztek meg az ellenkezőjéről.

Végezetül tehát: Makkay János hiába képvisel a fenti kérdésekben helyes nézeteket, ha azokat ugyanolyan módszerrel fejt ki, mint a Bárczi-előtti finnugraszok: türelmetlenül handabandázva, felületesen értett, dogmaként alkalmazott feltevésekkel és kollegiátlanul! (Lásd a Bakay elleni kirohanás stílusát.) Ezen az sem segít, hogy mindegyre így idézi: *In Kelet és nyugat közt; vagy oldal, lapszám helyett: P. és PP. s más latinizáló majomkodások...*

Jegyzetek

¹Makkay János: *A csángók, a mezőségek és a székelylek honfoglalása*. Budapest, Hítel 1996. szeptember (házi-lagos különnyomat).

²Benkő Lóránd: *A csángók eredete és települése a nyelvtudomány szempontjából*. Magyar Nyelv LXXXV. Budapest 1989.

³Erre nézve lásd Szabó Géza: *A magyar nyelvtudomány. Egységes Jegyzet*, Tankönyvkiadó, Budapest 1988. Meglepő, hogy e "hivatalos"-nak is tekinthető tankönyv a moldvai csángó nyelvjárást még a *székely nyelvtudomány keretében* tárgyalja. A mezőségi nyelvjárástípust tehát elkülöníti a csángótól. Még meglepőbb, hogy sem Makkay, sem Zsupos nem tesz erről említést.

⁴Zsupos Zoltán: *A moldvai csángó magyarok eredetéről*. Szolnok 1993. Különlenyomat a TISICUM, a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Múzeumok Évkönyve VIII. Kötetéből.

⁵A budapesti Művészet 1978. júniusi számában közli Bodor Györgynek *Heraldikai képletek — a társadalomszervezés folyamatábrái?* c. tanulmányát. Az említett 6 társadalomszervezési egység ("törzs", "főnemzettség") helyett Bodor hat *nem-ről* beszél, amelyeknek mindegyike négy-négy ágra oszlott. Szerinte a székelyleknek eredetileg csak három nemzetsége volt (lásd: *trium generi Siculi*), két-két nem alkotott egy-egy nemzetséget, mégpedig: 1. Örlöcz és Meggyes, 2. Adorján és Ábrán, 3. Jenő és Halom.

⁶Makkay János: *Hogyan lettek a blakkokból románok*. Budapest, 1997. A szerző kiadása.

⁷Makkay János: *Hungaroslavica*. Budapest 1997. A szerző kiadása.

*** A *blak* — *vlach* problémára a legjobb összefoglalás: Rásonyi László: *Hidak a Dunán*. A régi török népek a Dunánál. Magvető Kiadó, Budapest (1981). Ez tárgyalja Bodor György említett tanulmányát is. A kérdésre, úgy emlékszem, talán már Réthy László is tesz célzást, ezt azonban most ellenőrizni nincs módomban.

SZŐCS ISTVÁN

Híres János:Prométheusz

használták, a nyelvroel együtt". Hát — lehet ugyan, hogy a skótok őselei, a piktek nem voltak kelták, de az óírekről, óbritekről és ówalesiekről ezt még be kellene bizonyítani Makkay Jánosnak. Ők ugyanis használták az *ogamikus*, vagyis "fűzér-írást"; tessék csak utána nézni a megfelelő helyeken.

Amikor Makkay János gorombáskodik Makkai László, Bóna István vagy Kristó Gyula nézeteivel a *blaccus-valachus* összekeverésés miatt, egyetértünk és egyúttérünk vele. Györffy György esetében

következőket válaszolta: "Az Ön által felvetett tudományos kérdés már többeket foglalkoztatott. Anonymus szóbanforgó népevőit pl. Pais Dezső egy török szóra vezette vissza (*Scriptores rerum Hungaricarum*. Ed.: E. Szentpétery I. 102), és Bodor György dr. egy kézirat tanulmányában részletesen kifejtve arra az álláspontra helyezkedett, hogy egy török népről van szó. A kérdésben való megoldást az teszi nehezé, hogy a B-vel kezdődő név Anonymus korában általánosan elterjedt bizánci és latin forrásokban. Ami a vezérük nevét és történelmi szerepét ille-

SZÁSZ JÁNOS

A világ így megyen

Japáni dolgok

Mexikó, Argentína, Bulgária gazdasági-pénzügyi csődjé, Románia tartós gazdasági válsága, az afrikai államok idült gazdasági bémultsága, Oroszország növekvő küladóssága és alacsony BNT-je többek között azt bizonyítja, hogy a globalizált világ gazdaság két pénzügyi csúcstéménnyének "hízláló kúrja" rossz receptekre alapoz. Igaz, az említett országok a világ szegény, illetve fejlődő részéhez tartoznak. Van azonban egy ország, amely pénzügyi, gazdasági bajba jutott és saját erejéből kímászt a válság hinárjából. Igaz: ez az ország — Japán — a világ gazdag országai közé tartozik.

Pedig Japán lekészte az ipari forradalmat. Amikor 1853-ban Perry kapitány sorhajói megjelentek a japáni vizeken, Japán — teljesen elzárkózva a világtól — a gabonatermelők, kézművesek, egyben a virágzó művészetek országa volt. A sogunátus békét teremtett, megtiltotta a külterjeskedést, leállította a hajóépítést, elterjedt a készpénzfizetés, a falvak és városok gyarapodtak. A japán — valóban kelet-ázsiai — szorgalom akkor is megette a magát. De a megnyílt kikötők megbolygatták a háromszáz éve megállapodott rendet: a sogunátus megbukott (1867), a Mejszi-korszakban megindult az iparosítás, megalakulnak az első családi nagyvállalatok, de az első japán acélöntőde csak 1901-ben kezd el működni: az iparosítás elve már akkor a nyugati technológia japánosítása. Közben a tengerekre ismét kimerészkedő japánok megkezdik hódító háborúikat (Kína, Oroszország, Korea, Mandzsúria), majd immár "tengelyhatalomként" elfoglalják Dél-Kelet-Ázsiát, urai lesznek a Csendes-óceánnak, hogy végül az első két atombomba elvégezze retentó pusztítását Hirosimában és Nagaszakiban. A patraszálló McArthur tábornok megdöbbsent: Japán romokban hevert.

* A két világháború között sok japáni fiatalember érkezett Európába és Amerikába tanulni, egyetemeken vagy nagyvállalatoknál. Feltűnt a zárkózottságuk, a szorgalmuk és az elkötelezettségük az a fehérizzása, amit fanatizmusnak nevezünk. Mosolyuk mögött egy imperialista-militarista hatalom komor képe villant elő. Az 1945-ös romok ezt a rendszert maguk alá temették. Japán minden meghódított területéről lemondott és alkotmányba foglalta, hogy nem tart többé hadsereget. A klasszikus hatalomképzet szerint ez hátrányos helyzet volt, de Japán előnyére fordította. Huszonhárom év alatt a világ második legnagyobb gazdasági hatalma lett. Mára egyben-másban már meg is előzi az Egyesült Államokat. (BNW-je magasabb, kivitele gazdagabb, bőkeexportja tetemesebb, stb.) * Közéhe, mennyire tudnak élni a japánok hagyományaikkal. Ezegyszer nem csak a keleti katonai játékok, a csokorkötés vagy a vízfestés hagyományának ápolásával törődtek, hanem a sogunátus békepolitikájának tapasztalatait is gyümölcsöztették. Amiként akkor, most is előnyt jelentett a geopolitikai szigethelyzet, megtévezve a amerikai megszállás védőernyőjével. A megszállók kisajátították a családi kon-

szerneket, mint háborús bűnösökeket, oly neves vállalatok élére, mint a Mitsui és Mitsubishi fiatal menedzserek kerültek, az állam milliárdos hitelek, adókedvezményeket és kiviteli szubvenciókat nyújtott az iparnak. 1950-től 1973-ig a gazdasági növekedés 8-10 százalékos volt évente. Hatalmas középosztály született, egyfajta társadalmi egalitizmus. A japán gépkocsik, televíziók, számítógépek, biotechnológiai eljárások meghódították a világpiacot.

* Hogyan sikerült, hogyan csinálták? Igaza van Ágoston Vilmosnak (Az újadat add nekem, Tiszatáj, 1999, 5 sz.), aki Japánban töltött hónapjai és olvasmányai alapján a társadalmi konszenzusban, a gazdasági tervezésben a profittal szembeni nemzeti érdek elsőbbségében látja a modelltitok nyitját. A lenyűgöző jelenségnek azonban szélesebb és bonyolultabb az okmezeje. Paul Kennedy angol újkortörténész szerint őt, egyenként is összetett tényezőket kell szem előtt tartani: 1. a hagyományos technológiák háttérbe szorítása (textil- és hajóipar, acélöntés) és a csúcstechnológiák dominanciája (robotizálás, kulcsrakész robozított üzemek); 2. a kutatásra és fejlesztésre fordított szellemi (képzés) és anyagi alapok. Az a szervezési lelemény, ahogy a kutatás és fejlesztés költségeit az ipar állja; 3. A nemzeti megtakarítás igen magas szintje. A japán polgár — lévén a nyugdíjak közepesek — egy munkás életén át hordja spórolt pénzét a takarékbba és a bankokba, utóbbiak így bőven rendelkeznek pénzalapokkal és nagy mennyiségű alacsony kamatú tőké tudnak az iparnak hitelezni; 4. a belpiac biztonság és az ügyes, a küpiacok megszerzésében és megtartásában; 5. A munkaerő igen magas képzettsége, magas tudásszintet követelő közoktatás, a cégek által pénzelt folyamatos képzési tanfolyamok. Az Egyesült Államokhoz viszonyítva 50 százalékkal több a mérnök; a kutatásban és a fejlődésben 700 ezer ember dolgozik. Mindehhez még hozzáteendő, hogy Japán jelenleg a legnagyobb tőkehitelt nyújtó ország a világ gazdaságban. (1985-ben 645 milliárd dollár, s szakértők szerint 1995-re el kellett volna érnie az ezer milliárdot). Csak ízelítőül: olyan vállalkozásokba fektettek tőkét, mint a La Manche alatti csatorna-alagút, vagy a braziliai ércbányák. (Japán gazdaságának másik fő forrása az áruexport, mely évi 50,9 milliárd dollár értékű. Ezek után nem csoda, ha a japáni BNT az amerikaiakét-szerese. * A modellnek vannak kevésbé eszményi vonásai: a hosszú munkaidő, a rossz lakásviszonyok, a cégek kultusz bálványozása, a hierarchia feltétlen tisztelete. Jóllehet Japán gazdasági élre törését békepolitikájának köszönheti (tetemesen kevesebbet költ hadicélokra, mint a többi fejlett iparú ország), társadalmában meglehetősen elterjedt a militarista múlt tisztelete, a negatív hagyományok ápolása. A japán polgári fegyelem feltűnően hasonlít a katonaira, a szekták népszerűsége jelzi a polgárosodás bujtatóit. Világszerte vitatott a japán gazdaság fejlődésébe döntően beleszólo állam tervezés és irányítás, egy bürokratikus fölépített valóságos

rendszer, amelyhez a japánok a kilenc éve tartó válság ellenére is ragaszkodnak, de amelyet külföldi szakértők kényszerzubbonynak tartanak az ország testén. * A válság első jelei a bankok, hitelintézetek, részvényirodák, tőzsdék világában mutatkoztak: több bank és hitelintézmény fizetésképtelenné vált, a részvények értéke a tőzsdén zuhanni kezdett, heveny tőkehiány jelentkezett, a Nissan gépkocsi-gyárat csak az menthette meg, hogy a Renault megvásárolta részvényeinek 21 százalékát. Munkások elbocsátására került sor, és a cégek azon vannak, hogy az életre szóló munkaszerződések rendszerét újragondolják. Az évi növekedés lecsökkent 2,4 százalékra (még így is magasabb, mint az Egyesült Államoké). Mi történt? Nincs tökéletes modell, és minden gazdasági rendszer sebezékeny. Japán, mely minduntalan a külvészelektől félt, egy esetleges háborútól, piaci elvesztéstől, váratlanul belülről érte a sebet ütő szűrés: nem tudta megkerülni a minden konjunktúrát fenyegető korrupciót. A bank- és hitelrendszer a hamis hitelek politikájával valósággal meglekelte a japáni gazdaságot, de olyannyira, hogy a kilencvenes évek közepéig a gazdasági vérkeringésbe szivattyúzott dollár-milliárdok sem tudtak új fellendülést sarjastani. Kiderült, általános volt a bankokban a mérleghamisítás, hogy az így teremtett nem létező nyereségből meg lehessen hitelezni a szintén hamisított garancialevéllel jelentkező csalókat. Oriási tisztogatás következett, tízezrekre menő elbocsátások, beleértve a Pénzügyminisztériumot, mely a rendszer állami irányításában kulshelyzettel rendelkezik, s ahol az ellenőrzés nyomán számtalan botrány robbant ki. A fegyelmezett, tisztességes, kötelességének akár halála árán eleget tevő japáni imázsába nem igen fért bele a csaló, a hamisító, a sikkasztó, a tolvaj, de a vagyon már a bibliai időkben is megkísértette a tolvajt, a nagy vagyon még nagyobb kísértés, végül is a japánok is csak emberek. A minapában a Tanügyminisztérium elhatározta, ismét bevezeti az erkölcsoktatást. Az amerikai megszállók betiltották ezt, könnyen elképzelhető, hogy militarista — fasiszta tartalma miatt. Nyilván, most a közszolgálati erkölcsöt próbálják szorgalmazni. Max Weber szerint a kapitalizmus szellemének középpontjában nem a pénz áll. Nem így a bankok páncélszekrényeiben. A japánok komolyan veszik: a csalók és tolvajok

megsértik a nemzeti érdeket. Nálunk a Duna táján más a közgondolkodás — és főleg a társadalmi gyakorlat. * 2002-ben a japán gazdaság ismét talpra áll, megkezdődik ismét a növekedés. Az imént említett ötpontos stratégia nem változik. Egyébként is, a japán áruk piaca nem szűkölt, és a külhitelek mennyisége nem csökkent jelentősen. Föltett szándékuk, hogy óvakodnak a globalizálástól, a Renault jelenléte kivételként erősíti a szabályt. Gazdaságuk nemzeti jellege a japánok kulturális öntudatához tartozik. Ez az elv és gyakorlat általános konszenzusnak örvend és megteremti az általuk annyira áhított harmóniát. Persze, Japán nincs egyedül a piacon, de — az Egyesült Államokat kivéve — sok vetélytársa nincs; a dél-kelet-ázsiai "kis tigrisek" lebuktak, Dél-Korea, Tajvan, Singapoore tiszta, de kis versenytársak, amúgyis sokat tanultak a japán modelltől. Japán viszont sokat tanult Amerikától, amikor rajtolt, most Amerika negatív példáján okulva óvakodik minden túlerjeszkedéstől, csak termel, kereskedik (tőkével is), tanul és fejlődik. Kiheverte a válságot. De bármikor válságba sodorhatja egy, a kereskedelmi mozgását gátló háború, vagy egy olyan amerikai vagy európai protekcións vámpolitika, mely megakadályozná a japán áru szabad áramlását a világpiacra. Egyébként valóban Japáné a jövő. * Ágoston Vilmos több hónapos japáni tartózkodásának egyik következtetése: tanuljunk a japán rendszertől. Valóban, hatékonysága kecsesgető. Össze se lehet vetni a Duna-tájon tíz éve megindult magánosítási folyamat csökken, vagy akár hiányzó hatékonyságával. Az idült tőkehiány és a növekvő küladósságok szorításában a gazdasági növekedés elmarad. Mit lehet nálunkféle Japántól megtanulni? Az egész japán rendszer annyira a hagyományokból fakad, olyannyira a nemzeti sajátosságokhoz kötődik, hogy teljességgel eltanulhatatlan. Dirizizmusuk, minden hatékonysága ellenére, nem rokon-szenves, s jóllehet az állam- és magánkapitalizmusnak ez az ötvözte évtizedek óta életképes, Dél-Kelet-Európába átültethetetlen, mert az államoknak nincs tőkéje. Évszázadok alatt alakult a japán munkakultúra és munkamorál, nálunk évszázadok óta jellemző ezek hiánya. Kétségtelen, a japán rendszernek van globális stratégiája, ami a Duna-táji országokban mindig hiányzott. Japánban állampolitika az ország erkölcsi felemelkedése, nálunk effélékkel a rendőrség és bíróság foglalkozik. Japánban közgond a hagyományok és kulturális örökség ápolása, nálunk ez vékony-pénzü minisztériumok gondja. Végül is: Japánban vannak japánok, nálunk nincsenek.

U. i. Jaszuhito Nakaszono, volt miniszterelnök (1982—1987): "Japánnak nem szabad megfeledkeznie önazonosságáról. A politikusoktól és bürokráktól, akik ma az országot vezetik — az ötven-hatvanévesek nemzedéke — alig várhatjuk el a morális vezetést. Mert ezt a nemzedéket Japán katonai bukása után megfosztották a saját kulturális hagyomány-öntudatától... A globalizálás sodrában Japánnak nem szabad azt a hibát ismét elkövetnie, hogy helyzetét kizárólag a technológiai hozzáértés, a gazdasági növekedés által határozza meg."

JANCSÓ MIKLÓS

Tömegszereplők

(Pillanatfelvétel)

Szereplők: Rendező

Rendező asszisztens 1.

Rendező asszisztens 2.

Koreográfus

Koreográfus asszisztens 1.

Koreográfus asszisztens 2.

Zongorista, nincs asszisztense

Ügyelő

Színészek

Színésznők

Statiszták

Történik valamikor 2000 körül egy erdélyi magyar társulatnál.

A színen az éppen soros nagyszemélyzetet foglalkoztató színmű finálét próbálják a szereplők. Mindenki a színpadon van: 40 színész (a tömegszereplők).

Idő: reggel 10 óra.

Ügyelő: Helyezkedjete el a színpadon, hogy mire a rendező jön, el legyetek helyezkedve.

Színészek elhelyezkednek a színpadon. Csend. Hosszú-hosszú percek telnek el. Bejön a rendező-asszisztens és a koreográfus asszisztense.

Rendező asszisztense: Most kérlek, felejtsetek el, amit a tegnapi finálé alatt mondtok a stábunk. Az éjjel átbeszéltük a finálét és még jobb koreográfiát találtunk ki nektek.

Öreg színész (amióta nem udvarolta be magát az újszínházvezetésnek, statisztát. Sűgva, fiatal színészhez): Ki jegyezte meg, amiket ez mondtott tegnap? Amit ma fog mondani, azt holnapig el kell felejtetni. És így tovább, amíg isteni csodára valahogy premier lesz és összeáll a dolog.

Fiatal színész: (nem tudja, miszerint nem jó pont az olyan öreg színész mellé állni, akire görbén néz az újszínházi elit) Hogy tetszett-e mondani tegnap?

Öreg színész: Mit mondtam tegnap?

Fiatal színész: A színészekről. Most nem jut eszembe, de tegnap jót nevettem rajta.

Öreg színész: (büszke, hogy tegnap egy jó poént sütött el) Ja igen, azt mondtam: régen alkotó színészek voltak, ma hápták színészek vannak.

Fiatal színész: Jó. (Halkan nevet. Csend.)

Koreográfus asszisztens: (a nagy csendben megszólal) Csend legyen, így nem lehet dolgozni.

(A színészek eddig is néma csendben álltak — az alkotó csend továbbra is a társulat feje felett lebeg.)

I. színész: (arra gondol, mennyi van neki a nyugdíjja)

II. színész: (arra gondol, hogy ő fecske. Agykontrollra járt, megtanulta, hogy ha védekeznie kell neki a stressz ellen, akkor képzelje magát valaminek. Mert szerény volt mindig, nem oroszlánnak, párduc-

nak vagy vízilónak képzelet magát, hanem fecskének. Sőt, az agykontroll- oktató azt is mondta, hogy párosodó élőlénynek képzelje el magát kritikus helyzetben. Ilyenkor párosodó fecskének koncentráltta magát, viszont ez ellen tiltakozott a jóérzése és az egészséges szexualitása, úgyhogy mindig kikökölt a relaxációs-állapotból, ha fecskére gondolt, mint szerelmi partnerre és még ingerültebben reagált a jelen eseményeire.)

III. színész (irigylő a IV. színészre, aki meg merete mondani, hogy nem statisztát, mert ő művész. Viszont IV. színésznek 3 háza van, így könnyű neki érvényesítenie a művészi önértéket.)

V. színész: (sajnálja, hogy nem született bátornak, de arra gondol, ha bátornak születik, akkor már rég börtönben ülne, belátja, hogy kényelmesebb mindennel megalkudni, még ha néha azért lelkiismeret-furdalása is támad.)

VI. színész: (ő bölcs, taktikus. Tudja, hogy kapásból 5 finálémegoldást tudna javasolni, de nem teszi, mert egy: végig sem hallgatnák, mert tudják róla, hogy tehetséges, művelt és ezért vesélyesen értelmes dolgokat mondana, ha hagynák, és kiderülne, hogy más a hülye. Kettő: tisztában van azzal, ha ő kijelenti, hogy a Föld gömbölyű és a Nap körül forog, akkor színházi ellenségei és konkurensei elintézik a kultuszminiszterrel, hogy a Föld ne legyen gömbölyű és egyáltalán ne forogja ki a VI. színész igazát.)

VII. színész: (odaszól VIII. színészhez) Fogadjunk, hogy a rendező asszisztensnek nem lesz egy értelmes ötlete sem.

VIII. színész: (sűgva). Nem fogadok.

Koreográfus asszisztens: Gyerekek, én feljegyeztem négy tánclepet, csináljátok meg zenére. Zenét kérek.

Szünet. Mindenki várja a zenét. De a zene nem szól, mert nincs zongorista. Senki sem mer ezért szólítani, mert a zongorista jó barátja a rendezőnek, aki jó barátja az igazgatónak, úgyhogy jobb nem szólítani.

Koreográfus asszisztens 2. (Ő is tudja, hogy hallgatni, ha nem is arany, de állás- biztonságos, így nem reklamál ő sem zene ügyben. Színészek várnak egy fél órát a zongoristára, aztán a tánclepet elkezdik egyikük. Csupán a IX. színész nem táncol.)

X. színész: (sűgva a IX. színészhez) Táncolj, te örült. Figyelik, hogy ki táncol, és aki nem táncol, az nem lelkes, és aki nem lelkes...

IX. színész: Nem érdekel. 20 főszerepet játszottam eddig. Élszínész voltam. Nem táncolok azért sem.

X. színész: Új színházi törvények készülnek. Táncolj, te barom!

IX. színész: (ijedten) Új törvények? Az más. Unokáim vannak.

(kétségbeesetten táncol).

(Bejön a színre Rendező, Koreográfus, Zongorista.

Rendező, Koreográfus félrevo-nul a szín sarkába, beszélgetnek. Zongorista leül a zongorához, a kottákat rendezi. Csend.)

XV. színész: (a XVI. színészhez) Nem kellene kilógni és rágyújtani? Úgysem törődik velünk senki.

XVI. színész: Nem. (Szünet. Tovább táncol zene nélkül)

XV. színész: Nem takarnál el? Szégyellem a statisztálást.

XVI. színész: (kajánul) Nem takarlak el.

XV. színész (érvelni próbál): Neked már mindegy. Te mindenben statisztasz. De én most kompromittálom magam először. (szünet) Tényleg nem takarsz el? Ha eltakarsz, legalább a bemutatón, van egy üveg borod.

XVI. színész: Rendben van. Takarni foglak.

XV. színész: (hálásan) Nagyon köszönöm.

I. színész: (a kisleányra gondol, aki most egyedül van otthon. Legutóbb a gyerek megevett két kom-pót, beteg lett a sok édességtől, de színész most nyugodt, tudja, hogy a gyerek nem ehet semmit, mert nincs otthon semmi étel, ugyanis még egy hét van a fizetésig, és ilyenkor már semmi étel sincs otthon).

II. színész: (halkan III. színészhez) Beszéljünk a művészetéről.

III. színész: Ne kezd nekem megint a művészetet, mert ordítok.

II. színész: (látja, túllőtt a célon, csillapítóan) Jó na, csak ne haragudj.

III. színész: De haragszom. (reszket a felindulástól)

II. színész: Persze, mert rám lehet haragudni. Bezzeg, amikor a rendező letehetségtelenezett téged, rá nem mertél megharagudni.

III. színész: (nem tudja eldönteni, megharagudhat-e ezért a II. színészre, ugyanis a II. színésznek tökéletesen igaza van, ezt III. színész is tudja, miszerint a színházban a színészek csak egymásra haragudhatnak, mert az nem jár fizetéslevonással, statisztálás-következménnyel, létbizonytalansággal).

Rendező-asszisztens (hirtelen élénken megszólal): Megvan! Akik a színpad bal oldalán álltak, menjenek át a színpad jobb oldalára, akik a jobb oldalon álltak, menjenek át a színpad bal oldalára.

(Színészek, színésznők elvégzik az igényelt mozgásokat.)

Koreográfus asszisztens: Boc-sánat, de a finálé mozgásbeállítása az én dolgom.

Rendező asszisztens: Ez igaz. Csináld, kérlek.

Koreográfus asszisztens (meg-nyíhul): Arra gondoltam, a bal oldalon levő színészek menjenek át a színpad jobb oldalára, a jobb oldalon levők pedig menjenek hátra. De szimbolikusan. Ne civilben. Világos?

Színészek (kórusban): Világos. (persze, hogy nem világos, de ezt

senki sem firtatja).

IV. színész: (sűgva V. színész-nőnek) Te mi szeretnél lenni, ha újra fiatal volnál?

V. színész: Művész.

IV. színész: De azzal nem érsz semmit. Láthatod. Statisztasz.

V. színész: De én vendégmű-vész szeretnék lenni. Mert akkor tízszer annyit kapnék, mint így, hogy végignyomorogtam az elmúlt évtizedeket. Mert akkor én csak főszerepet játszanék itthon, mint vendég, akkor rólam írta az újság, a televízióban is nyilatkoznék, hogy milyen az erdélyi magyar színjátás.

IV. színész: Mi mindig élhetetlenek voltunk. Mi csak színésznők voltunk, de nem tudtunk időben elfutni és időben visszajönni.

V. színész: Jó, hogy fűtik a színházat. Legalább nincs hideg. Egy művész elégedjen meg manapság azzal, hogy nem kell fáznia, nem kell korán kelnie. Ez is nagy dolog.

Koreográfus asszisztens: Gyerekek, lentől nagyon jól néz ki a dolog. Siker lesz, meglátjátok.

(A szereplők hallgatnak.)

Fiatal színész: (váratlanul felsikolt háborzongatóan, idegtépő-en): Nem, én már nem bírom ezt — beleőrülök ebbe! (Kirohan. A rendező, a zongorista, az asszisztensek úgy tesznek, mintha nem történt volna semmi. Nagyon edzetten viszonynak mindenfajta enervált színészmegnyilvánuláshoz.)

I. színész (halkan): Na, ennek kampe. Soha nem lesz színész. Pedig tehetséges. És szép.

II. színész: Eltemette magát szegény. Legközelebb a szereposztásnál alul jelenik meg: mint II. vénasszony. Vagy ötödik katona. I. színész (csodálkozva): De hát katonát nem statisztálhat nő.

II. színész: Statisztálhat. Mert sokoldalúnak kell lenni egy művésznek. Ezt fogják neki mondani. Pláne, ha ilyen csinál, hogy kirohan az alkotófolyamatból.

I. színész: Szegényke. (hallgatnak) Isten nyugtassa.

II. színész: (elégedetten) Fő, hogy mi élünk. És művészek vagyunk.

Rendező (váratlanul megszólal): Ez a koreográfia megemeli a finálét. Jó lesz. Ha mindenki pontosan végzi a feladatát, jó előadás születik. Köszönöm a mai munkátokat. A próbának vége. (Kimegy.)

Ügyelő (hangosan, vidáman): Haza lehet menni. A holnapi próbatábla-kiírás nem érvényes: gyertek be — két órával korábban. Táncpróba a próba előtt. (Szervezni kezdi a díszletbehordást) Tehát 18 óra helyett 16 óra.

Színészek, mint a gyerekek, ha vége az iskolai órának, kisietnek a színpadról vidáman nevetgélve, felszabadultan, mintha nem történt volna semmi. Valójában semmi sem történt, csupán vége lett egy próbának. Lassan leereszkedik a

Függöny

SERÉNY MÚMIA 144

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '99

KUDELÁSZ NÓBEL

*

Még nem tudom hogy mit írjak egyetlen vágyam van csupán
hogy írjak neked valamit újra hogy ne hagyjam
csak úgy szétszéledni a szavakat kimondatlan —

szavak szavatosságát
szövegek szövetségét
szeretném szórni ontani önteni rád neked feléd
mert az hogy öllek lassacskán kevés nekem
karjaimnak az örökléthez sok közülük nincs ugyan de vannak szavak
vannak betűk neved nevetésed nevetetlen őszinte hangjai
nem elég ha rád nézek pillantásom anyagtalan de mégis
van csontváza ahogy az emlék röntgenezi alakod az emlékezet
szörnyű gépezete a borzalom hogy múltunk is van és végleges
nekem a jövő emlékei kellene a soha át nem élt emlékek a jövőből
érted érted na érted már te vagy az egyik ilyen emlékem

ha néma volnék akkor megpróbálnék táncolni udvarolni
táncolnék kicsim neked táncolnék bókolként valahogy képzeld csak el
mint amikor szavak nem voltak még
s nem volt anyagtalan a tekintet a hang a jelenlét
végigömlött a testen pórússok szóták mélyre a jelentést
a vérben áradt békítő balzsam volt meleg-bódító valóság
az idő albérlő volt a szívből
a szerelem főbérlő volt a test falai között
s egy lassú nyugodt kéz esténként letörölte a napot
az égről kifestette az eget a Holdat és csillagokat is rögtönzött

elfelejtettem melletted hogy mi vagyok
azzal aztán már végképp nem foglalkozom hogy miért
elfelejtem hogy a madarak csak szárnyuk miatt azok amik
mert ott ahol én veled ott madár se jár nem repül se halál
se halálmadár

és egyébként is
minden átok ígézet szemmelverés alól felold az a rengeteg élet amit ádál
tele kosárral loptad ugye loptad elloptad
ejnye te
az isten asztaláról loptad el míg ő a madarakat vagy a radarokat figyelte

nyomoz az öreg ki tudja ki után no de velünk sose szűr ki még el
hatalmas felhőléghajókon az égen olykor átjár nagyhiába
s villámaival szigonyozza a földet keresztbe tette az égtájakat is
mekkora poén

de
megteremtette a macskákat hogy hozzájuk hasonlítsalak
megteremtette a halakat hogy néha te is oly érinthetetlen néma légy
megteremtette a tüzet hogy magadba lophasd
megteremtette a füveket hogy hajlékony derekad mindörökké irigyeljek
megteremtette a levegőt hogy áradjon benned és melegedjen
megteremtette a földet hogy lábnyomaid albumává tegye
megteremtette a gondolatot hogy rólad szóljon
teremtett szavakat és tollat nekem
és én mindezekért hálás vagyok neki
tudhat valamit ha mindezt egyedül csinálta

szavak szavatossága
szövegek szövetsége
jelentések meleg fészkeiből kirepülő szavak vigyetek hozzá
ki most nem itt mellettem pihen álomszárnyakat hunyva nappali röptére
hordoztatok körbe feje fölött tegyék vállára angyalkézemet
csendben ezen a gazdag éjszakán és ne is sejtse
hogy ott vagyok voltam és leszek egyidőben egyszerre
hogy olyan vagyok mint az idő
ne tudjon álmatlanságomról ezernyi törpe-rettegésemről
feküdjön puhán szinte érintve az ágyat a vágyat szinte nem
ne tudja mennyire egyedül vagyok nélküle
s hogy csak vele vagyok én a türelmes idő
az utazás utáni megérkezés előtti örökre vésődött pillanat
nem várok nem kérek tőle s ha mástól akkor is újra csak őt

kimondhatatlanul nincs mit mondjak
csak a csendre van szavam egypár eszközüm
s hogy ezt a tompa élő fenetlen vágyat
hogy ezt a kegyetlen tartozást az életnek lerójam
égek a máglyán a test máglyáján mert
sz
eretnek

MÁTÉ ADÉL

Történet

és adá az isten
két kézzel az
almát
minekutána megszegé
ezt monda:
"ez az én testem,
amely tiérettetek
adatik"

mi két kézzel
kaptunk utána
mint a gyerekek
kik csemegéhez jutnak
és az isten bort is
ada
pertut ittunk
harmadnapra
— hát nem szép egy
mulatság!
ebbe még bele is
halhatunk

A meglesett Zsuzsannáról

Lesik a vének
szájukat tátják
(Zsuzsanna leveszi
most minden ruháját)
S miközben a kút vize
csobog át medrein
egyre csak nyögnek
legendás véneink
Szembenéz most velük
(Zsuzsanna nem haboz)
bársony kezeivel
kötelet szappanoz

Olga verse

kikötözöm őket
sorra
sor kerül majd az
ostorra
s miközben ők
elvéreznek
én egy virággal
élvezek

Akkor

Mikor az alagút
betömött egérlyuk
vagy más
hová vezet

-énem csonthéjas
maggá alakul
-énem meglehet-
s testemmel együtt
földbe
gyökerez

Gyöngyvérnek

Gyöngyvér, ó
vérek gyöngye,
te finom kis
gyöngyöleg,
nyögök alattad,
mint gyöngy
s felettem van
gyöngy öled

A vénlány Juliról

úgy visított mint a
malac
könnyei közt csupa
malaszt
s ebben a nagy
esőzésben
szétspriccelő magverésben
nem maradt itt
csak egy bugyi
múfogsora
és egy fénykép
alatta egy celli
JULI

Lila és sötétkék

lila és sötétkék
besötétedett
lila és sötétkék
szájad megégetett
lila és sötétkék
kis viperafajzat
lila és sötétkék
szájad felajzott

FRIED ISTVÁN

Kinek a nyelve lila nyakkendőre vált

II., befejező rész

A *Hivatalnok-líra* lírai alanya nemcsak megmártózik József Attila, Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső (és mások: Faludy György, Szilágyi Domokos, Kovács András Ferenc, Eminescu, egy utalás erejéig Kassák Lajos, Tóth Árpád, Nagy László, áttételesen Szabó Lőrinc, Petri György) lírájában, Kármán József érzékenysége emlékeztetében, a sajátjává éli azért, hogy sok-sok énjét különböző poétikai helyzetben (el)leplezze, szétterítse, meg-, majd újrafogalmazza. Freud és a játék egy mondatba kerül, mögöttes "anyag"-ként akár Freudnak a "vicc"-ről írott fejtegetése is meghúzódhat. Látszólag mi sem áll távolabb a *Hivatalnok-líra* beszélőjétől, mint a szorongás, az elfojtás, az akaratlan emlékezés, az asszociációk "álom"-logikája, valójában az én-megképződhetesen tépelődő lírai alany jár kölcsön kéri a fent nevezettekhez, a "világ"-líra emlékeztetéhez. Részint azért, hogy (ön)íroniába oldva önmagától is eltávolítva/eltávolodva szabad kezet kaphasson az önmagáért folytatott, a hangra találással jellemezhető küzdelemhez.

Mit tehet ilyen esetben a költő? Úgy idéz, hogy nem idéz, másképpen szólva idéz is meg nem is, parodizál meg nem is, hiszen szókiforgató játékaikat láthatólag élvezve (vagy élvezkedést játszva) korántsem érvénytelenít egy költői modort, egy költészeti típust, inkább (méla)bús vagy nagyon kevésbé (méla)bús búcsút mond egy költői modornak, egy költészettípusnak, amely lehetett volna a sajátja, ha el nem írták, el nem éltek volna előle. Az idézett versben a *Grand Hotel* többféleképpen írható körül. A már említett Rejtő-vonatkozás a *Hümériáda* tárgyi világához utasít, előlegezi a kabaréküllemű viselkedést megnevező fordulatokat. Természetesen el lehet Rejtőtől vonatkoztatni, allegóriaként számon tartani e címbe emelt helyszín-jelölést, világnak lefordítani. Ezzel feltehetőleg nincs ellentétben, ha a vers önmagára vonatkoztat, a szubjektum akként sokszorozódik meg, jobban mondva szimulálja az ön-sokszorozódást, hogy az ént a vers lehetséges világának terébe állítsa, állandó öntükröz(ő)dési folyamat közepében. Ennek következtében válik az én önmaga többszörösévé, amely folyamat során az autoritás, az autoritásnak kiszolgáltatott, az autoritást kereső — lényegében — egy és ugyanazon személy "alakváltozata", amelyhez a vers beszélőjét bensőségesen ironikus viszony fűzi; a vers beszélője feltételezésből indul el, hogy egy sokszorosan kérdéses retorikájú nyelv terében, az itt és ott között, érzékeltesse mindhárom lehetséges variánsnak csupán a nyelvi játékban szemlélhető/hallható gesztusait/hangját.

"S ha rátalálnék ott, alant,
mondanám: »Ego, jó
lenne tán egy golyó-
t váltani itt, alant!«"

A befejező sor (amelyet már korábban idéztünk) részint a deretizáló manírt erősíti, részint a játékot minősíti, visszahozza játsszi rímével a versbe, négy írásjelével úgy hat a folyamatosság ellen, hogy az írásjellel elválasztott szegmenseket egyként hangsúlyosnak véli, ezért a túlhangsúlyozás

szándékosan elkövetett vétségét használja ki költői manírok "vissza"-jának bemutatására. A költői manírok "visszája" pedig a "badar versek" líráját(?) hozza helyzetbe, mégpedig angol és "kosztolányis" tájak felé irányítva. Mint például:

"A lelkem ül a széken
egy szalmatest-kalapban.
Ma délutáni vers és
legforróbb őszi Nap van."

A *Szétkeni teavajként* indítása torz formában idézi a lét mint művészet (s a művészet mint lét) századfordulós esztéta beszédét, s egyben vitapozícióba kerül az előző, *Leveg az ékezet felett* című verssel, amely "tematizálja" a modernség egyik témátípusát. A tét nem kevesebb itt sem, mint a versre lelés, versbenlét, ám a *Szétkeni teavajként* nemcsak az eleve fikcionalitásra mutat rá, hanem a versnek tulajdonított esztétikum kikezdetességét is hangsúlyozza. Nemcsak azáltal fordítja át a pastiche-ba líráját a kötet többfelé tekintető beszélője, hogy a szövegen fölismérhetően áttetsző praetextusok rendeződnek új alakzatba, hanem ott is (vagy ott még inkább), ahol a pastiche-sá vált előszövegek egy "mél-

atlan" környezetbe kénytelenek beilleszkedni, illetőleg ott, ahol az előszöveg szétírásával párhuzamosan a kulcsszavak új szótári jelentést kapnak:

"Verecke híres útján zöld Trabanttal,
alig ötvennel kavarom a port.

Rivall a rádióból az újmagyar dal,
az ólmos benzín füstje áthatott
a zárt ablakon. (...)

Verecke útján almazöld Trabantban
keresek mestert,
tanítványt,
hazát.

S míg poroszkálok, ötvennel, kortudatlan,
tudom: ha nem lelek,
még épp elég utam van.

Kocsárdon át az út bizonytalan,
esélyem van, hogy nagycsütörtököt
mond a Trabant (...)

És most csak eddig.

És Wagner maszkja nélkül.
S csak röpködnek az ars poeticák (...)"

A sokfelől származó idézettöredékek egymást eleve semlegesítenék, ám szinte ráadásképpen a szövegkörnyezet kioltja "fenséges"-ségüket: ars poetica voltukat több "színttel" szállítja le, s ekképpen a "létösszegző" vers státusa vonódik kétségbe. Amit akár, olyképpen foghatnánk föl, mint a műfaji emlékezet módosulását, egy versnem újra-kanonizálásának olyan kísérletét, amely a dekanonizálással tetszik azonosnak. Orbán János Dénes elemeire bontja a programos Ady-verset, a szó legszorosabb értelmében szétírja, kérdéssé teszi (ennek következtében) az eredeti szöveg (ön)azonosságát. A vers nem szövegromlással deformálódik, hanem a szójelentések radikális megváltoztatásával; az Ady-vers retorizáltságának változatlan időszerűsége kérdőjeleződik meg azáltal, hogy a költőiség zárt területe a mai hétköznapiak technicizáltsága felé nyílik meg. Pontosabban szólva: egy olyan Ady-olvasat követeli "jogait", amely nem hisz a kanonizált szöveg megváltoztathatatlanságában, hanem az Ady-verset szinte csak ürügynek, viszonyítási pontnak használja ahhoz, hogy egy avított minősített költészettípusból egy deretizáló, részint alulstilizáló, részint pastiche-ba hajló modalitás irányába induljon el. Így a vers beszélőjének nem annyira (vagy egyáltalában nem) Adyval gyűlt meg a baja, hanem az Ady-kanonizálás egyirányúságával, hiszen a maga részéről egy ettől eltérő "költői" lehetőséget tart valóban termékenynek. Hogy ez a fajta versalkotás milyen mélyen foglalkoztatja költőnk, azt a kötetben következő *Felejsük el, Darling* (alcím petittel: *elővázlatok egy Ódához*) igazolni látszik. Már az alcím sokat ígér; először is a kettős műfaji jelölés, mint "contradictio in adjecto": hiszen a nagy kezdőbetűs *Óda* a magyar irodalomban József Attila által "lefoglalt" verscím. Itt a határozatlan névelő egyszerre távolít József Attilától, és közelít hozzá, a lírai én anyagot gyűjt az *Ódához* hasonló-vershez, amely nem az *Óda* visszhangja lesz, csak "egy" *Óda*. Ugyanakkor a munkafolyamatra is fény derül, hiszen ami az alcím után következik még, az egy *Óda* lesz, pusztán a hozzákészülés egy fázisa, bevezetés a líra műhelyébe, a vázlatot megelőző készülődés, tanúskodás amellett, hogy készül a vers. Így a hét részből összetevődő "elővázlat", azaz összefércelt "nyers"-anyag a bricolage-jellegre utal. A lírai én keresi az "egy *Óda*" megszerkesztéséhez szükséges materiát, formalehetőséget, versdarabokat. Elsőként Apollinaire-nél leli meg, akit legott átír, a lírikus szemlélődő pozíciója szerint mérlegel motívumokat, hogy fent és lent, hagyomány és újraírás, közeli és távolabbi minősítését, besorolhatóságát újragondolja:

"Szamos fölött a Mirabeau
s a megszokott képe a hidon
ott álldogál a verscsaló
— szerelmeink megállított."

A továbbiakban az egyes szám első személy lép az előtérbe, a megszokott kép megismétlődik, s az is, mint a vers egésze: látványosan "szép" versként kap formát, versben nyilatkozik meg. S a vers-információ "csupán" a verscsaló és az egyes szám első személy "viszony"-ának megnevezésével marad adós, mennyire játszanak át egymásba, egymásba játszanak-e, a verscsaló az előd költő-e, aki létrehozta a megszokott képet, vagy inkább megszokottá vált képről van-e

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

szó? A lírai beszélő verset ír: ennyi bizonyos; ahogyan, amiről szerzi a verset, újraírásnak minősül, hogy a megszokott kép elmozduljon, kitisztuljon, minek eredményeképpen a szavak újabb jelentésekhez, képességük új rétegzettségéhez jussanak. A magyar és a "világ"-irodalom "találkoztatása" a versalkotás folyamatában értékelődik át, az újraírás lesz a költői magatartás megkülönböztető sajátossága:

"Szeretni csak úgy tudhatok,
miként (derekabb) őseim;
legfeljebb újratrhatom,
ahogyan áll a verscsaló
a hídon, és a híd alatt
fut az idő s a szerelem
— folyóvá dagadt két patak."

Apollinaire-től aztán elvezetnek az "elővázlatok", míg az írás (és részint a nyomtatás) művelete továbblépteti a profanizált vers-"teremtés" folyamatát. Így ér el az "anyaggyűjtés" Eminescu mesepoémájához, az *Esticsillaghoz*, hogy onnan a *Fanni hagyományai* érzékeny világába kalauzolja, egy rövidebb részben József Attilára és Freudra utalva. A hatodik rész egyfelől az eddig leírtakat összegzi, rekapitulálja, visszaidézve a *Hivatalnok-líra* korábbi darabjait, másfelől vers és nem-vers között viszi tévútra az olvasót, a rimes sorokat megtévesztően tördelve, rejtős álbanalításba, innen ritmikus "prózaiság"-ba fullasztva az elővázlatos "tanulmány"-t. A bricolage talán itt érhető a leginkább tetten, a hangsúlyozott sokféleség, a látványos ál-válogatatlanság, a merészebb asszociációkhoz szok(tat)ott olvasót is mehökkentő, ritmusában a kiszámolókra, gyermeki nonszenszekre emlékeztető, ugyanakkor az önreflexiót sem mellőző vers(?)sorok éppen nem egy Ódát készítenek elő. Hacsak azért nem "egy Óda", mert sem Ódává, sem ódává nem lehet. A befejező, hetedik rész részint új elemeket lop az elővázlatos előadásba, részint újraírja az újraírást; a zárást tipográfiailag hangsúlyozza, ám a korábbi fölvetést ("a szerelem / egy bazi trójai faló...") akképpen írja a fölül (vagy alul), hogy redukálja, versletét elismerve a líraiság személyességén ironizál. A vers ily módon valóban "elővázlatok" gyűjteménye, mivel több irodalmi előzménnyel játszik el. Nem azt teszi, amit Apollinaire tett (például *A rosszul szeretett dalában*), hogy a maga szerelmi-létféle kalandjainak körébe vonja a művelődés- és a művészettörténet egymástól térben és időben távol született, távol őrzött jelentős jelenségeit. A *Felejtűk el, Darling* látszólag össze nem illő töredékekből építkezik, egyetlen roppant folyamat mozaikjaként láttatja azt, amit előzményének jelöl ki; így pusztán az állandóan reflektált versalkotás stációjáé avatja a versbe kerülő darabokat: "s ez a vers privát" — jőzanít ki a lírai én, miáltal a líraiság nem merül ki a "megszokott képek" egymásutánjának leírásában:

"becsüptél velem gyászbalett
most Kármán csónakjába vesz
száguldunk Sztixzamos felett
azért ne hidd hogy vége lesz
de most a túlsó partra át
s onnan majd hétökrös szekér
az álmokig
s ez a vers privát
ahogy a faló belefért"

Nemigen lehet ezek után meglepő, hogy a kötet utolsó előtti versének címe: *Ód.* A redukció nyilvánvalóvá lesz: s hogy mily fontosnak véli Orbán János Dénes e művét, bizonyítja, hogy a (megint) hét részből álló vers első részét a kötet hátsó borítóján újra-közli, immár önálló műként, címtelenül, alatta a szerzőkét életrajzi adata, "eddig megjelent verseskötetei"-nek (mindkettőnek) jegyzéke. El-eltöprenghetünk azon, milyen viszonyban áll az elől és a hátsó borító szövege, a "szerző neve" foglalja-e keretbe a kötetet? vagy a kötetek címe (elől és hátul) utalna a folyamatosságra, a work in progress-re, arra ugyanis, hogy az újabb kötet egyben a régebbiek át/újra/felülírása is? Annyit kockáztatok meg, hogy Orbán János Dénes vállalja szerzőségét, hangsúlyozza, hogy létező, verse-kötetbe rejtőző költőről van szó, aki nem egyszerűen szerepeket próbál, inkább arról beszél, hogy lemond mindenféle óvintézkedésről, azt sugallván, hogy e költészet lényege olyan líraiság, amelytől az előzőekben volt szó. A versben-lét módzatai tematizálódnak, amelyek annak ellenére, hogy a régi módon már nem lehetségesek,

mégis ez az egyetlen eshetőség a világ lírai megragadására. Ez nem külső világ, "referenciái" egy fikcionált (ön)életrajzot idéznek meg, amely a kitaláltsággal (vagy képzeletbelivel), valamint az utalások előtérbe kerülésével jellemezhető. Az önmaga (belső) világát közvetítő, kommentáló, azt ironizálva átvilágító poézis pályája lírából indul el, hogy lírába torkoljon, mint a lét egyetlen, még felfogható, ám mozaikszerűen összetevődő alakzatába, amely sokszerűsége ellenére (vagy éppen azért) formává képes lényegülni. Már csak azért is, mert a nyelv társszerzőségében, nem pedig uralhatóságában bízunk, a lét a nyelv által konstituálódik. Az *Ód* első szakasza ennek az önironikus önatvilágításnak próbáját adja, az én-megszerkesztés esendőségére is rámutatva. A verskezdet egy rekonstruálhatatlan monológ folytatásaként jegyződik le, a "privát" világ kap hangot anélkül, hogy a személyiség valódi vonásai áttetszenének:

"És íme én, a délceg férfiszepe,
egy meg nem festett képen hogy csak álltam,
kék sapkában, ordító nagykabátban,
és szerelmemre nem volt semmi lépték."

Az utolsó sor akár bizonyosság és visszautalás is lehetne, egy szerelmi óda (az "egy Óda") nyitánya, ha nem vonná vissza a második versszak ezt a kijelentést, és önreflexiójával nem oda tájékoztatna, ahonnan már nincsen mód kitörni, az irodalomba. Abba a

veszélyes tartományba, amely ugyan készen kínálja képeit, trópusait, szókinsét, de amely a válogatás, az újragondolás feladatát igényli. S mert az ismert szövegek adják magukat, a hozzájuk fűződő viszony problematikusságát csupán trivializálással tudja a lírai én összhangba hozni a testiségnek a fenségest elutasító poézisével. A második és a harmadik szakasz között érzékelhető a feszültség, a második ironikus irodalmiságát a harmadiknak a kötet korábbi darabjait megidéző deretorizáltsága mintha kiigazítaná. Ám ez a kiigazítás nem az *Isten-rajzolta obszcén képregény* "esztétikájá"-nak jegyében történik, az is belép a kötet végére az "előszövegek közé", hanem az önnön-lét nyelvi megteremthetősége dilemmáit mérlegelve. A hét részből álló *Ód* egésze ezt a reménytelen küzdelmet tematizálja; a szerelmi hányattatások versebe szedése az égi és a földi szerelem populáris kultúrabeli műfajainak keretei között szolgáltat ürügyet arra, hogy részint kimondható határáig feszüljön, részint a személyiség megalkothatóságának esélyeit latolgathassa. A világ, így a belső világ is, csupán "esztétikailag", vers által, nyelv által ragadható meg.

"Tán szerelmemet is csak kitaláltam,
próbáltam írni róla méla ódát,
— de kilógott a kellékdal s a lóláb
s a nyelvem lila nyakkendőre váltan. (...)

És mégis ennél jóval többre tellett.

Hogy miért s honnan — én sem sejtetem,
tudtam holott ab ovo lőttek ennek,
de fönn tartottam poézist, hű szerelmem,
s most átvilágít minden sejtemen."

Az *Ód* további hat része aztán szétírja, műfajilag "elhelyezi" az első darab motívumait, trópusait, fordulatait, részint versbeli megelőzőtséget tanúsítva ("S mily esendő a faragvány, a vers, / bár benne van, míg bennem semmi mérték"), részint a vers lehetséges szerkezetét "nyilvánvalóvá" téve ("— egy mellékdal, mi eltöröl bármily ódát, / melyből nem lóg ki eszme és a lóláb"). Mielőtt messzemenő következtetéseket vonnánk le arról elmélkedve, mit tagad, utasít el a lírai beszélő, pusztán arra szeretnék figyelmeztetni, hogy Orbán János Dénes és nemzedékársai számára nem említendő problémaként jelenik meg a valaha "lírai realizmus"-ként megszépített "mimetikus" szemlélet, a bármi néven nevezendő "tükrözés"-elmélet kívül marad szemhatárukon. Másutt kezdik, másfelé törekednek, a több ízben emlegetett önreflexív műalkotás mikéntje foglalkoztatja őket; az összeszerkesztés az alkotás lényegi megjelenését teszi lehetővé. A "hozott anyag" nem feltétlenül irodalmi "minőségű", pontosabban szólva az irodalom fogalmába a nem-irodalminak vélt is beletartozik-beletartozhat.

Két megjegyzés kívánczik ide:

1. Az én állandóan újratemtődik azáltal, hogy benne, általa fogalmazódik meg a világ. A "kitalált" kitaláltságánál fogva örök, valójában a kitalálás állandósága (ám részbeni megszokottsága) én- és "tükrözés"-képe összjátékában realizálódik.

"Csak a szerelmem — a kitalált — örök,
és én, ki benne csodálom magam;
a tükrözés áll, és csak az arc — ha van —
mit könyörtelen mindig szétörök."

2. A "szerelmem" azonban időnként másféle jelentést generál. Műfaja (sem lehet) állandó, hiszen az összjáték már csak azért

sem tökéletes, mivel az egy Ódát (vagy az Ódot) a m/(k)ellékdal helyezi törölésjel alá, hogy elrejtse az elrejtésre szoruló: az eszmét és a lólábat, a vers fölöslegét, tendenciáit, kis-nagy elbeszélések törmelékeit stb. Műfajra kell tehát lennie.

"Szerelmem kamasz-operett marad,
csak ezt szeretném hozni újra létre.
Időnként persze pornófilmbe lépve."

Kártya és lét egybelátása régóta ismerős az irodalomban (példák helyett talán elegendő a Kosztolányira hivatkozás). Az Ód keserű "tanulása" a költői út végére kerül, mikorra a keresés már kellően(?) demitologizálódott, s végkövetkeztetés helyett csupán kérdésre telik, az is zárójelbe tétetik:

"(A kártyát,
avagy a létet cinkelik?)"

Az Ód zárómondatának cinizmusát kidolgozottsága (nem semlegesíti, csak) enyhíti, a fatalizmusról áthelyezi a hangsúlyt a determinizmusra, a kártyaallegória kijátszásának szellemében; a dőlőbetűs, zárójeles alcím ("lóláb") a régi balladaforma ajánlását helyettesíti, s így léttapasztalat és vers összegzésére szolgál. Minek következtében a versbeli lét szentenciózus leírása során visszatér a játék eredendő, mert végig nem játszható tragikumába. A kicsengető rímek ironikus tökéletességükkel az önmagát kisserűnek feltüntető, de a keresés archetipikus helyzetében lehetőségei fölé nőő magatartásról közölnek valami fontosat, perdöntőt, ha úgy tetszik: azt nevezetesen, hogy a szintén zárójelbe tett "histoire" evilágisága és a kártyában testet öltő lét transzcendenciája egymást értelmezi, feltételezi. Ezzel visszautal a borítólapon is megjelentetett első rész költőiséget meghatározó formációjára: "de fönntartottam poézist, hő szerelmet, / s most átvilágít minden sejtemen". Már itt jelentékeny emelkedik a rímjáték: *sem sejt-hetem — minden sejttemen*; a végső szó szintén az egybecsengetés: *szfv-hatot — szfohatod*, az előbbi a kis quinte royale csattanója, az utóbbi a versé, az eufonikus megfelelés a meghatározott létbe bolyongó-hazardírozó poézis kalandjait látatja.

Igy érünk a kötetzáró remekléshez, a *Don Quijote második szerenádja* című majdnem hosszúvershez. A cím értelmezéséhez erdélyi költészettörténetekhez kell fordulnunk, a szövegtörténet Szilágyi Domokos *Don Quijote-jához* irányít, arra lehetne Orbán János Dénes verse a válasz, annak deszakralizációját végzi el, helyezi a *Don Quijote-képzetet* ("tárgyat") a "populáris regiszter"-be. A címben a "második" utal a válasz-jellegre, s a versegész a külső formát tekintve, az elbeszélő szituáltságára gondolva, túllép a palimpszesztuson, és egy egész képzetkört von be előszövegei közé. Nem "probléma"-központú Orbán János Dénes *Don Quijote-já*, nem századokon át kérdezt irodalmi megnyilatkozásokra felel. A magam részéről éppen ezért olyan metatextusként fogom föl, amelynek architextusai lényegében eltűnnek ebben a "második ének"-ben. Mivel részint ezt a fajta verset csupán másodjára lehet élelni, hiszen valamitől elmozdul, valamit abszorbeál, valamit nem egyszerűen át/felül ír, hanem megír, részint a pontos címadással, műfaji jelöléssel határozottan kirajzolja azt a versteret (és a versben feloldott időt), amelyben létre jön. Az előszövegekre természetesen reagál a *Don Quijote második szerenádja*, mint ahogy ez a típusú szerenád

(csak úgy mellékesen?) átstrukturálja a szerenád inkább zenei, mint irodalmi műfaját, s a zeneirodalom ironiát sem nélkülöző szerenádjait is földézhethi (mint például Gounod operájából Mephistoét). Ami azonban a válaszeljelleget illeti: a vers a címtől eltekintve szakítani látszik a kérdés-felelet szerkezettel, s visszalép (vagy előrelép?) ahhoz a típusú választelemezéshez, amely Martin Heidegger egy fikatív beszélgetésében (Ein Gespräch selbst-dritt auf einem Feldzug) vetődik föl:

"Das ursprüngliche Antworten ist also nicht das Antworten auf eine Frage. Sie ist die Antwort als das Gegenwort zum Wort. Das Wort muss dann erst gehört sein. So kamte es auf das Hören an." (Hevenyészett fordításban: Az eredeti válaszadás nem egy kérdésre adott válaszadás. Ez válasz, mintegy ellenszó a szóra. A szót először is meg kell hallani. Így közeledünk a halláshoz.)

Az ellenszó nem ellen-ének (paródia), pusztán válaszadás, minthogy a lét és a létre ébredő (ébredett?) irodalom vitáját kellene meghallania, hogy közelébe érhesse. Mintegy megfordul a századok megformálta költőiség, toposszá vált képzet a versbe foglalt halhatatlanságról, amely a *carpe diem* epikureizmusát ugyanúgy élteti, mint Ronsard *Heléna-szonettjét*. Orbán János Dénes *Don Quijote-já* félretolja ezt az előadásában költői vigaszmetafizikának bizonyuló szöveglétet:

"és csüggnél már a szómon
hisz nem marad belőlem
csupán pár sanda bőkom

mit tyúkelmédbe lőttem
teérted porba rogyván
verselve agyba-főtten"

A költői hitelesítést már nem az antikoktól örökölt szó képes elvégezni, hanem a modernitások esztétizmusában kételkedő ellenszó, amely a köznapiság mérlegén méri meg ama poézis teherbírását, és elszakítja a kánonikus versformáktól (esetünkben a terzinától), s az előszövegek poétikájának "használhatóságán" nem töpreng, ellenben megalkotja a maga törvényeit. A *Don Quijote második szerenádjának* beszélője nem lép túl a versen, a versbe zárva példázza a szó ellenszó-szükségletét, így helyzeti energiájának, meggyőző erejének korlátozottságát. Vershelyzet és vers ugyan egymást építi, de nem a költőiséget erősíti, mivel az előszövegek költőisége kiüresedettnek tetszik. Ennek következtében Orbán János Dénes verse mindenekelőtt önmagára reagál, önnön trópusait gondolja újra, még csak nem is elsősorban a kötet többi darabjait, hanem a kötetben szinte elkülönülve szerkeszti meg a vers a maga belső utalásrendszerét, sejtetéseinek és visszamondásainak hálózatát. A költemény befejező szakaszai aztán mintegy értelmezik a beszélőt, a verset, az irodalmat általában, ezt a fajta irodalmat különösen. A jelen-lét poézisét alkotja meg a *Don Quijote második szerenádja*, a maga lehetőségeinek határáig feszítve az önmaga létét és szövegét mintegy másodlagosnak (nem másodrangúnak!) feltüntető-minősítő verset. Ez a poézis nem szent, nem elnémuló hatvány; olyan tudatosan megalkotott, számottevő mesterségbeli tudással összeszerkesztett versvilág az Orbán János Dénesé, amely elidegenítő ef-

ORBÁN JÁNOS DÉNES

S. K. levele

(s.k.)

csak azt akartam
ne hagyj a szarban
szobámba költözz
takaríts abban
gondoltam annyit
lehetne kérnem
elmosogassál
főzd meg ebédem
gondoltam annyit
lehet kőánnom
mosd ki az ingem
mikor lehányom
söröm fizessed
add fel kabátom
s mindig a tested
lángoljon éjjen
parancsolóként
egyedül értem
csak azt akartam
bekapd a farkam
s míg nézem a vébét

miveld a téged
illető végét
és persze nyeld le
tízét dicsérjed
s így még vagy tízszer
ha arra kérlek
csak azt kőántam
ne menj a fálnak
ha elmesélem
épp kivel csallak
soha ne kérdezd
hol merre jártam
s mikor megjővők
borulj nyakamba
mosd meg a lábam
gondoltam annyit
lehetne kérnem
semmit ne kérjél
ezért cserébe
lelkembe költözz
ne kutass abban
s becsüld ó becsüld meg
a boldogságot
azt amit adtam

fektusaival ellenszóra alapítja "világterét":

"la Mancha áll a bamba
a túlvilági postán
versébe bédagadva

címzettem ó madonnám
e pár költői képre
ámulj jer rfova hozzám

foglald keretbe végre
mindazt mit összeszűttem
a hibbanásba lépve

a szerelmedbe főtten"

Egy alaposabb, az Orbán János Dénes-recepciót is számba vevő értekezés joggal fog beszámolni a Kovács András Ferenc — Orbán János Dénes viszonyról (versdokumentuma ebben a kötetben is), a Serény Múmiák többi versvitézkedőjének kereséseiről. Az én kérdésem csak ennyi volt: ilyen egy harmadik kötet? Nem hiszem, hogy felelni tudtam a magam kíváncsiságára. Mindössze belemerültem a tartalomjegyzékkel együtt is mindössze 56 oldalas tartalmazó verskötetbe, kiválasztottam néhány jellegzetesnek hitt verset — és elgondolkodtam. Persze, olvasás után. Illetőleg: közben és után. És azóta is. Orbán János Dénes: költő. A továbbiakban (mint eddig is) minden versmozdulatát figyelésre szerföltött érdemesnek ajánlom.

Egri István rajzai

JACK BARNES

Apám, a rablóvezér

(western)

(folytatás előző számunkból)

**TIZENEGYEDIK FEJEZET
amelyben Tom Spencer
szerencsés embernek érzi
magát: férjhez adta a lányát
egy hírhedt rablóvezérhez**

Hogyan szabadult ki a fogságból Tom Spencer? Nos, ez az, amit ő sem tudott pontosan, és amint lenni szokott ilyenkor: az esetről csinos kis legendák kaptak lábra, és mindenkinek volt egy titkos helyről kapott teljesen megbízható információja, amelyre a maga külön kis történetekéjét építette.

Mindenesetre, azon a reggelen (bár csontbőrre soványodva az éheztetéstől) még kereken nemet mondott Rigoletto ajánlatára, hogy tegyék papírra az egyezményt, és hagyjon fel eredeti szándékával.

— Szó sem lehet róla — mondta s elnézett a bandita vállá fölé. — Ellenben van egy másik javaslatom.

— Mi az? — kapta fel a fejét Rigoletto.

— Adjatok meg magatokat, és kezeskedem arról, hogy egyikőtöket sem ítélik halálra. Sőt, ha önként tesztitek le a fegyvert, a büntetésetek sem lesz több tizenöt év fegyháznál.

Rigoletto előbb elképedten nézte foglyát, majd harsány kacagásba fogott:

— Mondhatom, pompás! Itt ül gúzsba kötve előttem, s van pofája arra kérni, hogy mint valami beteg tyúk, önként menjek a fazékba. Nem, nem barátocskáim! Törvénybíró ugyan nem vagyok, s a szüleim is posztókereskedők voltak, de azért agyalágyultnak ne nézz! Azt akarod velem megegyezni, hogy több mint fél-száz gyilkossággal a számlámon csupán a söprögetéssel eltöltött börtönbüntetést kapok?!

— Azt nem mondtam, hogy söprögetéssel...

— Ho-hó! Álljunk csak meg egy pillanatra, mert erősen elkanyarodtunk a témától. Itt most nem arról folyik az alkudozás, hogy hány évre fognak bezárni engem, és mit csináljak az alatt, hanem arról, hogy élve haza kerülsz-e a lányodhoz meg a feleségedhez vagy pedig már holnapról ásó, kapa s a nagyharang választ el tőlük!

"Nem fogsz te megölni — gondolta Spencer —, mert bennem van minden reményed! Ha meghaltam, már nincs aki megállítsa a katonaságot, s ezt te sem akarhatod!" Szinte kárörvendően felkacagott, s a rabló is észrevehetett valamit, mert rögtön hozzátette:

— De nem, mégsem. Nem fogod ilyen könnyen megüszni! Nem libegünk át csak úgy a túlvilágra! Előbb meg kell szenvedned érte: azzal kezdjük, hogy először is nyakig a földbe ásunk.

Érezte, hogy kissé belelovalta magát a dühbe, s elfordult a foglyától. Miután hidegvérét visszanyerte, mosolyt erőltetett az arcára:

— Ne hidd, hogy én rossz ember vagyok. Az ajánlatom tisztességes: valamit valamiért. A te nyugalmad az én nyugalmamért. És nem árt, ha tudod, hogy szerencsés ember vagy: más bandák eddig már miszlikbe aprítottak volna!

Tom Spencer éles fájdalmat érzett a gyomrában, s olyan görcs fogta el, hogy amennyire kötelei engedték, meggörnyedt. Az utóbbi időben mind többször érzett magában késztést, hogy írja már alá azt a nyavalyás papírt, s vessen véget ezzel az egész kálváriának, de sohasem tudta rászánni magát, hogy kimondja

a boldogító "igen"-t. Az Erkölcnek ezidáig még sikerült kordában tartania veszélyes ellenfelét, az Éhséget, de egyre nyilvánvalóbb lett, hogy a küzdelem egyenlőtlen.

— Megegyeztünk tehát? — hajolt föléje Rigoletto, de ő nem bírt válaszolni. A fájdalom kitarotán marcangolta belülről, arca meg-megvonaglott. Ha tükörbe pillanthatott volna, bizonyára megrémül a látványtól: e néhány nap alatt szinte teljesen megöszült.

Rigoletto a hallgatást konok ellenkezésnek vélte, pedig Tom Spencer most állt a legközelebb az összeomláshoz.

— Vigyék vissza! — szólította be embereit s dühösen nézett az elhurcolt fogoly után. Aztán nyugalmat erőltetett magára: "Meg fogom törni! — mondogatta magában. — Nincs más választása: be kell adnia a derekát..." S önmagára is dühös volt, amiért nem mert erre mérget venni.

Egy hete, hogy a fogoly minden idejét leköti, s embereinek némelyike már morgolódik, hogy az élelem fogytán, a söröshordók pedig szárazon zörögnek. Rigok tónak ugyan nem merik szóvátetni, de a vezér érzi, hogy a banda hangulata a sorozatos kudarcok után kezd fergesedni. Tekintélye ezidáig hallgatást parancsolt, de vajon meddig bírhatja így cénával? És ezzel az átkozott törvénybíróval sem tud zöldágra vergődni! Pedig csak annyi kellene, hogy meglobogtassa emberei orra előtt a boldogító okmányt, más szemmel látnák ők is a világot...

A Fennvaló a mai napon azonban letekintett Rigolettóra, mert szürkületkor a környéken portyázó emberei zötyögő szekérrel tértek meg újukról, bakján az egyik közeli település kocsmárosával, aki sört akart vinni Fort Royalba eladás céljából. Rövid rábeszélés után aztán úgy döntött, hogy sikeresebb üzletet köt: ingyen a rablóknak adja a három hordó sört, s egy teljesen ép bőrt vihet haza értük cserébe: a magáét. Rigoletto elégedetten nyugtázta, hogy mégiscsak van isteni gondviselés, hiszen ez a zsákmány néhány napig ismét féken tartja embereit, s örömeiben három üres hordót ajándékozott a kocsmárosnak, aki sietve iszkozt el még a környékéről is ennek az átkozott helynek. Estére a banda nagy része kinyúlt, ami nem is olyan nagy csoda, ha azt is hozzávesszük, hogy időközben egy hordónyi sör vágott neki annak a nagy útnak, amely rendszerint a fák vagy bokrok tövéig végződik.

Csak az őrszem gubbasztott dühösen, kiszáradt ajkakkal Tom Spencer ágya mellett. Neki ugyanis Rigoletto kereken megtiltotta az italozást, s a reggel még nagyon-nagyon messze volt. Elérhetetlenül messze. A legszívesebben a foglyán töltötte volna ki a bosszúját, de az a hangyányi emberség, mely még a lelke mélyén megmaradt, visszatartotta attól, hogy a lehuny szemű, néha zihálva lélegző megkötözött férfit megüsse. A holnap reggeli kancsó sörre gondolt, s a szájába tolakodott sivatag lassan kúszott lefele a gyomra irányába, a nyál összesűrűsödött a nyelv körűl. Éjfél tájt résnyire kinyílt az ajtó, s valaki a sötét szobába dugta a fejét.

— Hé — suttogta egy hang. — Nem kérsz egy pofa sört?

— Várj egy kicsit — súgta vissza s az alvó fogoly fölé hajolt. Az csendesen lélegzett.

Az őr akkor az ajtó felé indult. Óvatosan tette rá a kilincset a kezét, nehogy zajt üssön. De mielőtt még egy lépést tehetett volna, az ajtó rettenetes erővel szembejött vele, és a súlyos ütéstől elvesztette az eszméletét. Nem hallat-

szott egyéb, mint egy koppanás a koponyáján, majd az ájult test zuhanása. A támadó gyorsan belépett s becsukta maga mögött az ajtót. Nem volt idő tétovázásra, Rigoletto a szomszéd szobában aludt, bármikor eszébe juthatott, hogy foglyát ellenőrizze. Székhez kötözte az elalélt őrszemet, majd a fogolyhoz lépett, aki időközben felébredt és ijedten forgatta a fejét.

— Ki maga, mit akar? — suttogta Spencer.

— Sst... — intette le a másik.

— Oldozz el — súgta ismét Spencer.

— Most nem lehet...

— Oldozz...

A férfi öklével a fogoly halántékára sújtott, és Tom Spencer attól kezdve abban különbözött egy krumplicsáktól, hogy lélegzett. A másik óvatosan kinyitotta az ablakot.

Az éjszakában álmos dalba fogott egy tűcsök.

Valahol egy másik válaszolt neki.

Tom Spencert úgy adták ki az ablakon, mint egy szerelmes levelet.

A támadók már ketten voltak, s a kíváncsi hold lámpása elől bujkálva, a fák árnyainak oltalmában kötözték a törvénybíró a tartalék ló hátára. A katonai zubbony fémgombja élesen az állat hátába mélyed: a ló ijedten felnyerít s arébb ugrik. Az egyik férfi halk káromkodást sziszeg s még idejében elkapja a kantárszárat, de lába alatt száraz faágak recsennek.

— Állj! Ki vagy? — üvölt bele a kinti őr az éjszakába s máris tűzel vaktában a fák irányába. A célt tévesztett golyó recsegve hatol az erdő testébe, lábak dobogása hallatszik, itt is, ott is villannak a puskacsövek.

— Gyerünk, nincs idő! — üvölt most már a pokoli zajban az első a társának, aki még mindig a kötéllel kínlódik. Lóra ugranak s vonszolják maguk után a harmadik állatot is, hátán a félig-meddig odaerősített (mondhatni: odafércelt) törvénybíróval. Ők ezidáig még egy lövést sem adtak le: a torkollattúzek elárulták volna hollétüket. Rigoletto hangja süvölt bele az éjszakába:

— Élve fogjátok el őket... Ezer dollárt kap, aki visszahozza a foglyot!

Többen máris lóra kaptak, fejvesztetten száguldoznak a tisztáson, nem tudják, merre induljanak. Bob rájuk üvölt, visszaparancsolja őket, majd megszervezi az üldözést. A menekülők közben eszeveszett vágásban igyekeznek minél messzibbre kerülni a tanyától, de a sűrű bozót miatt kénytelenek lassítani az iramot. Aztán az első megtorpan. Eltévesztették a csapást.

— Tovább, ne gondolkozz! — sziszegi hátulról a társa, s a távoli kiáltásokra úgy érzi, hogy szíve a torkában dobog.

Rohannak tovább, most már mindegy, hogy merre... Szinte hallják már az ellenség lovainak fujtatását. A harmadik ló nehezen követi őket, szüntelenül rángatja a zabláját. A férfi egy pillanatra hátra fordul s majd kővé mered. Szent-isten! A törvénybíró nincs a ló hátán.

Leugranak a lovokról.

Az egyik hátraszalad az ösvényen.

Megvan! Ott hever aléltan az avarban, de már nincs idő visszakötözni! Az üldözők vésszesen közelednek. Gyorsan behúzza a testet a bokrok közé, elvágja köteleit és a kezével avar terít rá, úgy, hogy azért lélegzeni is tudjon. Már csak annyi idejük maradt, hogy valamiképp eltávolodjanak, a fák közt máris feltűnt Bob fáklyával a kezében, csapátának az élen. A düh elvakítja őket, nem elég figyelmesek. Mert ha azok lennének, talán észrevennék a fáklya fényénél is, hogy balra az egyik bokor alatt katonai bakancs kandikál ki az avar alól.

És az a bakancs azon az éjszakán kerek ezer dollárt ért!

Tom Spencernek furcsa, nehéz álma nehezedt a mellére. Betegágyban feküdt, a feje akkorára dagadt, hogy meg sem bírta mozdítani.

Spencer mama borogatta egy darabig, majd fel-dühödve, hogy semmi javulás nincs, fakanalat vett elő s azzal kezdte püfölni az ura feldagadt kobakját. Ő vonaglott a fájdalomtól, minden-áron meg akarta állítani a feleségét, de az akkorát húzott a kezére, hogy csuklóból menten letörtött. Ekkor Heléna rontott a szobába meztelenül s röhögve körülugrálta agyonkínzott apját: "Férjhez megyek tra-la-la... Férjhez megyek tra-la-la" — dúdászta s vihogott hozzá. — Nem mész! — üvöltötte ő a zuhogó csapások alól. — De megyek! — nyelvelt vissza a lány s kilibegett a szobából. Ekkor a sarokból Traviata lépett elő s lapáttenyerét a homlokára téve udvariasan így szólt: — Spencer úr, ne haragudjon, eljött az idő... és lefogta a szemét. Spencer kinyitotta: — De hiszen élek! — Ezen segíthetünk — mondta Traviata s kezdte lapátolni rá a göröngyöket. Erre minden erejét összeszedve feléje sújtott...

Amint szeme kipattant, ott találta magát sajgó ökölrel, félig elásva az avarba egy ingerült tölgyfa árnyékában. Ez utóbbi azért volt ingerült, mert a Traviatának szánt úttest teljesen ártatlanul ő kapta. Néhány száraz levelet hullatott a törvénybíróra, mely tudóbeteg és dühös tölgyfák esetében egyenlő egy flegmával.

Hajnalodott. Spencer zúgó fejfel tápászkodott fel a hűvös földről, miután leseperte magát a korhadtt faleveleket. Hiába erőltette az agyát, nem tudott rájönni, hogy mit keres ő itt, kinn az erdőben, ahol csak a madár jár. Halántékán balfelől hatalmas dudorodást érzelt, s a legendyhebb érintésre is éles fájdalom nyilallott az agyába. Talán ettől, vagy a sovány testén lötyögő katonai zubbony látványától hirtelen eszébe jutott, hogy ő tulajdonképpen fogoly kéne legyen, Rigolettónak a foglya, s ösztönösen gyors pillantást vetett maga köré, de sehol semmi mozgást nem érzelt. "Szabad vagyok" — sóhajtott megkönnyebbülten s hátát a fának vetette egy pillanatra. Az nem is tudatosult benne, hogy szabadsága tisztavirág életű lehet, hiszen egyáltalán nincs még biztonságban, s a rablók bármelyik pillanatban rátehetik a kezüket.

Aztán elindult ösvényt keresni s vadgyümölcsöket, hogy kínzó éhségét valamelyest csillapítsa. Délután négy óra körül kijutott az országútra, s mintha az maximális biztonságot nyújtana, lassan bandukolt a kellős közepén Fort Royal felé. Egy óra múlva porfelhő tűnt fel a háta mögött a messzeségben. Ljedten kapott az övéhez, de pisztolyának már réges-rég hűlt helye volt... Sietve húzódott le egy szikla mögé. "Ha megláttak, így is úgy is végem" — gondolta, s hátán megnedvesedett az ing. Hamarosan két lovas vágatott el az országúton az orra előtt, de úgy látszik nem vették észre, mert egy pillanatra sem lassítottak. Az egyik lovasban Tedd Barnest vélte felismerni, de mivel nem volt biztos a dolgában, nem mert utánuk kiáltani.

Mindenesetre, megnyugodva folytatta útját, s nemsokára a távolban feltűnedeztek Fort Royal rég nem látott kedves házacskáit.

Az asztal körül ülők elképedve néztek a jövevényre: Tom Spencer szinte önmaga nagyapjává öregedett az egy hetes fogság ideje alatt.

Aztán széket tettek Spencer alá, aki most újabb ostromnak nézett elébe: a kíváncsiskodó kérdéseinek, melyek töviről-hegyire tudni akarták, hogy hol volt, mit csinált és miként szabadult meg Rigolettóék kezei közül. A törvénybíró nagy erőfeszítések árán, miközben a neje mindenképp töméntelen mennyiségű ételt akart belé tukmálni, elmesélte fogságba esésének történetét, csak ami a leglényegesebbet, a kiszabadulásának a mikéntjét illeti — volt ő maga is tanácstalan.

— Valaki bejött a sötétben... igen, határozottan emlékszem... benyitott... én félálomban csak arra lettem figyelmes, hogy az öröm összeszer-

kad... kiszökött az álom a szememből, s kértem, hogy oldozzon el... erre fejbe vert és elájultam... mintha ló hátán is zötyögtem volna... nem, nem tudom pontosan megmondani... lövések itt-ott... sötétség és lihegések... rémálom volt az egész... aztán zuhantam a mélybe és ismét elvesztettem az öntudatomat... de persze, csak álmodhattam is az egészet... ne is kérdezzétek... annyi biztos: az erdőben ébredtem, betakarva avarral...

— Így rejtetek el az üldözők elől... igen, biztosan így volt — lelkesedett Heléna —, alighanem ugyanarról a két ismeretlenről van szó, akik minket is megmentettek...

S Tedd Barnesnak az volt az érzése, hogy a lány csillogó szemeit egy percre rájuk villantotta. Ivott egy korty whiskyt.

— Néhány órával korábban pedig két lovas láttam az úton — fordult Tom Spencer a férfiak felé, akik eddig hallgatagon üldögéltek a helyükön — úgy tűnt, hogy az egyik Tedd, de nem kockáztathattam, hogy jelt adjak magamról. Az imént láttam a lovakról, hogy valóban ti voltatok azok.

Tedd lehajtotta a fejét, mintha erősen szégyellné, hogy a korábban elhangzott történetben neki csak annyi szerepe volt, mint a tekében a zsoldosbáznak, s mormogott valami olyasmit, hogy: "meglehet" vagy "csakugyan". A törvénybíró aztán rövidesen bejelentette, hogy áldását adja az eljegyzésükre és elnézést kér, amiért most kénytelen magukra hagyni őket, de pillanatnyi állapotában nem sokat különbözik egy posztókereskedőtől, és ezért pihe-nőre tér. Spencer mama, aki egy pillanatra sem mozdult el mellőle, mintha attól félne, hogy ismét elrabolják, elkísérte, s a fiatalok magukra maradtak.

— Nézd, Heléna — szólalt meg Tedd. — Apádnak a mostani állapota nem engedi meg, hogy nagy lagzit tartsunk, ezért azt javasolnám, hogy egy hét múlva esküdjünk össze a woodkinsi kápolnában és ezzel tekintsük befejezettnek az ügyet. Fred lesz a tanúnk.

Ez ellen Helénának sem volt kifogása, és Fred is úgy érezte, hogy egy hét alatt méltóképpen fel tud készülni a tanúskodás hálátlan feladatára. Így aztán rövid beszélgetés után nyugovóra tértek. Alig szenderültek el azonban, a ház tövéből halk gitárpityegés hallatszott, majd néhány bátoratlan akkord után teljes erővel felcsendült a dal: "Jöjj, kedvesem, sírva várlak..."

— Rólam lenne szó? — ült fel az ágyban Tedd.

— Attól tartok, hogy nem — szólalt meg álmos hangon a mellette fekvő Fred s dühösen dörzsölni kezdte a szemeit.

Közben Tedd az ablakhoz osont és a lenti gyér fényben Traviata Donaldot vélte felismerni. Önkéntelen elismeréssel figyelte a virtuóz betéteket, melyekkel a másik a szakaszok közti szüneteket tarkította. Nem tudhatta, hogy Traviata egy vagyont áldozott rá, hogy megtanuljon gitározni, s a dúsgazdaggá tett énektanár, aki eladdig centissel osztotta ki gyerekei közt a szalonját, rövidesen San Francisco leghíresebb gyártulajdonosa lett a tanítványától kapott pénzzel.

"Jöjj a keblemre, jöjj már..." — sírt lenn a dal, s Tedd felhúzta a pisztoly kakasát.

— Mit csinálsz? — ült fel az ágyban Fred.

— Küldöm a keblére... ezt a golyót! — sziszegte dühösen Tedd s már nyitotta is az ablakot.

— Térj észhez! — förmedt rá mérgesen Fred s a bátyjához ugrott, hogy a végzetes tettet megakadályozza. — Ezzel mindent elrontanál! Majd én!

Azzal kiosont a szobából, s Tedd az ablakból figyelte tehetetlen dühvel a fejleményeket. Rövidesen egy árnyék jelent meg odalenn, de abban az árnyékban sehogy sem tudott Fredre ismerni. Az ének megszűnt, majd a két árnyék

lassan eltávolodott. És Traviatát mintha karon fogta volna valaki... Tedd szíve elszorult.

Ekkor Fred jelent meg, ledobta a ruháit s intett a bátyjának, hogy feküdjön le.

— Mi történt, ki vitte el Traviatát? — kérdezte Tedd az ágyban s imádkozott magában, hogy ne a várt feleletet kapja.

— Heléna — vetette oda hanyagul Fred s a következő percben már hangosan hortyogott.

A woodkinsi lelkész kellemesen meglepődött, amikor hírül vette, hogy a hajdani énektanár, akinek egy hajnalon titokzatosan nyoma veszett, s akiről egy ideig a rossz nyelvek azt híresztelték, hogy nem éppen a körme kopása után keresi a kenyerét, most haza telepedik és éppen nála szándékszik házasságot kötni Heléna Spencerrel, Fort Royal köztisztvisletben álló törvénybírójának a lányával.

Az esküvő napján, a kitűzött időpontban meg is jelent a két család, noha Tedd Barnes esetében kissé túlzás "család"-ról beszélni, hiszen mindössze egy idősebb férfi volt a kíséretében, akit a bátyjaként mutatott be a lelkésznek.

— Örvendek — nyújtott kezet ez utóbbi. — Tudja, nekem nagyon jó a memóriám. Míg az emberek zöme már egyáltalán nem emlékszik a hajdani énektanárra, én mindent jól észben tartottam. Arról azonban, hogy egy bátyja is van neki, Tedd soha nem beszélt...

— Nem, persze — vágott közbe Tedd. — Nem szokásom hivalkodni családtagaim sikerével, márpedig róla beszélve nem kerülhettem volna el néhány olyan szót, mely alapján joggal nevezhetek volna dicsekvőnek...

Fred bizonytalanul nézett az öccsére, aki sietve folytatta:

— Fred ugyanis hosszú ideig megbecsült lelkész volt New York közelében, ahol prédikációiról legendák keringtek...

— Ó, csakugyan? — csapta össze a tenyerét a pap s érdeklődve fürkészte a cserzett arcú pályatársat.

Egy nap azonban látomása volt — folytatta Tedd —, s megjelent előtte Gábor főangyal: "Fred Barnes — így szólította, a nevén — te szép beszédeket mondasz a templomban, de bizony mondom néked, hogy azok túl nem jutnak templomod falain, mert valamint a pásztor könyörgése nem hatja meg a juhait, olyanképpen nem bagóznak szép szavaidra a híveid. Lapozd fel tehát az Evangéliumot és lássad: Jézus miként bánt vala el a kufárokkal!" A következő vasárnap, amikor a templom zsúfolásig telt hívekkel, Fred korbáccsal jelent meg és úgy ostorozta ki a férfiakat és ájtatos vénasszonyokat a padokból, miként Jézus Krisztus tette egykoron. Sőt! Többen belehaltak a sérüléseikbe. A következő napon a bátyámnak sürgősen el kellett utaznia és azóta marhakereskedéssel foglalkozik.

— Értem — bólintott a lelkész, s szemében csodálat csillogott —. Csak annyit mondhatok: sokan tanulhatnak még Öntől.

— Ugyan — nevetett Fred. — Tedd kissé eltúlozza a dolgot...

A szertartás után az újdonsült férj meghívta magához a vendégeit. Vadonatúj, emeletes ház várta őket Woodkins szélén, kis liget és hatalmas legelők tartoztak még hozzá. Tom Spencer nem tudhatta, hogy a veje másfél hete vásárolta a házat, és az esküvő előtt két nappal egy újabb karavánt kellett kirabolnia ahhoz, hogy illendően fogadhassa apósát, a törvénybíró.

Tom Spencer elismerően hümmögött magában, amikor a hatalmas birtokot szemügyre vette, és úgy érezte: a sok megpróbáltatás után a szerencse is rávetette fényét, hiszen lánya révbe jutott — sorsa elintéztetnek tekinthető.

(folytatjuk)

LAKATOS MIHÁLY fordítása

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Kobak könyve, avagy fordított-e a fordított világ?

"A festett fiú egy képeskönyvben lakott, leprélve. Ha Kobak letette a könyvet, a kisfiú megmerevedett, de ahogy kezébe vette, a kisfiú elprüsszentette magát, és beszélni kezdett" — íme egy jellegzetes alaphelyzet a *Kobak könyvében*, ahonnan elindulhat a történet, ebben az esetben egy viszony története: Kobak és a festett fiú, amely egy pároszédből fog kibomlani. Két olyan szó miatt jellegzetes ez az indítóhelyzet, amelyek a valós-mesés perspektívák határait jelölik ki már a kezdőmondatokban: a *Kobak könyvének* világában rendkívül fontos, hogy a festett fiú "leprélve" lakik a könyvben — hogy a mese nem a "Hol volt, hol nem volt" formulával kezdődik, hanem mintegy észrevétlenül, a legköznapiabb tárgyak, cselekvések, helyzetek közé lopja be magát. A Kobak-mesék első mondataiban fontos az, hogy a részletek megfeleljenek annak, ahogy a "valós perspektíva" konvenciója felől látszanak a dolgok, akkor is, ha a helyzet maga máris beilleszthetetlennek tűnik ebbe a horizontba. A kezdőmondat logikája szerint a kisfiú lakhat ugyan könyvben, de akkor leprélten kell ott laknia — a "leprélve" szemléletessé tesz, magyaráz, ugyanakkor kijelöli a határt: ezen a ponton még csak ennyire kell kitágítani a fikció határát.

A másik jellegzetes szó ebben a közegben az "elprüsszentette magát". A kisfiú meglevenedése mintegy magától, a prüsszentés által történik meg, Kobak szerepe "csupán" annyi, hogy kézbeveszi a könyvet. A prüsszentés jelzi: itt kezdődhet a mese, innentől kezdve megszólalhat a festett fiú. A mese vége azonban, ahol a mesei helyzet-teremtés észrevétlensége már nem fontos, utólagosan pontosíthatja is az eredeti helyzetet: "Kobak gyorsan becsukta a könyvet, és mikor megint kinyitotta, a festett fiú csudamód meg se moccant, és hiába szölongatta Kobak, hallgatott. Lehet, hogy Kobak nem is akarta, hogy megszólaljon?" Kobak nélkül nincsenek meglevenedő tárgyak, a kézbevétel, vagy egyszerűen az, hogy a tárgy Kobak környezetében legyen, látható legyen számára, feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a tárgy — az autó, a labda, a rajzolt fiú, lovacska — viselkedővé válhasson.

Amikor tehát arról esik szó, hogy a Kobak könyve nem a gyerek-mellé-guggoló, gügyögő felnőtt perspektívájából íródott, hanem a gyermeki perspektívát sajátjává tudja tenni, az ezt a helyzet-teremtődést is jelenti: Kobak nélkül nincs, nem lehetséges mese ebben a könyvben, hisz ő hoz mozgásba mindent, körülötte, általa és érte alakulnak át a tárgyak.

"Gyermekrajzokból tanultam

meg mesélni" — mondja Hervay 1973-ban, a gyermekrajzokkal illusztrált Kobak-kiadás előkészületeinek friss élményével. Többfelé el lehetne indulni ettől a kijelentéstől, a legfontosabb hozadéka azonban talán mégis az, hogy a Kobak-mesék nem feltétlenül lineáris cselekmény mentén haladnak, a főhős részvételével, sokkal inkább egy látszómodról szólnak, amely történetekben, párbeszédekben bomlik ki: "A gyermek mindig az egészet látja, egyszerre a napot és a villanyt, Pétert a földön és a fán, és egyszerre látja, egymás mellé helyezi, ami egymás után történik." A párbeszéd különösen alkalmas arra, hogy ezt az egymásmellettséget, látszólag távoli dolgok összefüggéseit megragadja — akár arról szól a mese, hogy Kobak mesél a Mamának, például arról, hogy mi történt vele akkor, "amikor nagy volt" (*Nagy-mese*), akár a gyerekek közötti átlag-párbeszédet — a "barátkozás" folyamatát — írja meg (*Rágógumis-mese*). Gyermekrajz-látszómod érvényesül a *Kobak könyvében* azért is, mert számos mese kiindulópontja éppen egy rajz vagy a rajzolás mint tevékenység. Kobak vagy a Mama rajzolnak valamit, s a rajz meglevenedik vagy mintegy "történni" kezd — a rajzolás néhány Kobak-mesében éppen azt a határt jelenti, ahol a valós és az irreális között át lehet járni. Ugyanakkor többet is: a rajzolás visszahat a Kobak saját világára, félelmek kiélésének terepévé válhat — mint a *Kigyó-mesében*, vagy a felelősséggel való találkozás és játék terepévé —, mint a már idézett *Festett-mesében*. A festett fiút meglevenítő Kobaknak gondoskodnia kell saját "teremtényéről", ha annak melege van, esőt rajzol, ha fázik, kabátot rajzol neki. A festett fiú azonban túl sokat követel, Kobak elunja, ezért sem kívánja újra megleveníteni őt. (Egy másik olvasatban ez a mese a fikciónak a komolyságáról, illetve a szerzőre való rátelepedésről is szól.)

Az, hogy Hervay a Kobak-mesék kiindulópontjait a gyermekrajzokat nevezi meg, hozzásegít ahhoz, hogy a gyermekirolalmi alkotások között helyet találjunk számukra. Mindenekelőtt a varázsmeséktől különülnek el a Kobak-történetek, olyannyira, hogy Adonyi Nagy Mária első megközelítésben "antimeséknek" nevezi őket, amelyeknek "antimese"-vultuk ellenében "igazuk van", hiszen mese "minden, ami a gyermeki képzelőerőt megmozgatja". Ez a fajta mese látszólag felad valamit a fantáziavilág előterébe állításából, sokkal közelebb kerül szereplői, tárgyai révén a hétköznapihoz. Nincsenek szörnyek, bosszorkányok, királykisasszonyok, varázsköpenyek ezekben a

mesékben, legfeljebb akkor, ha Kobak éppen őket rajzolja, vagy róluk mesél a Mamának (több mese alaphelyzete, hogy Kobak meséli őket valakinek). Nincs is rájuk szükség. A "beállítódás a mesére", amint Mérei Ferenc és V. Binét Ágnes gyermeklélektan-könyve rámutat, nem feltétlenül van összefüggésben a mese világának fantasztikusságával. "Egy szó, egy gesztus elég ahhoz, hogy [a gyermek] ráálljon a rendkívüli elvárására." A "rendkívüli" pedig nem a teljes, szélsőséges eltérést jelenti a való világ törvényeitől; bármilyen apró eltérést elegendi ezt az elvárást az ilyen típusú mesekezdetek után: "Kobak és a nagy piros labda elment sétálni." A hagyományos mesei elemek feladása tehát azt is jelenti, hogy kitágul a világ — a köznapian ismerős tárgyak is bevonódnak a mesebe, bármilyen felfedezhetővé válik a költészet: "most már nem egy bizonyos számú klisé áll rendelkezésre, hanem mesévé válhat minden. És a mese nem előre megszabott formulák szerint kell hogy végbemenjen — a kiskondástól a kir. lyságig —, hanem végtelen lehetőség nyílik a mesészővő — a gyermek — képzelőerejétől, ismerőseitől stb. függően" — írja Adonyi Nagy Mária. A Kobak-mesék így egy passzív-aktív fordulatot is jelentenek a mese befogadásának szempontjából; azáltal, hogy a mesék világa közelebb kerül a gyermekhez, az azonosulás (és főleg: a saját világra vonatkoztatás) könnyebbé válik. Olyan látásmódot hordoznak a Kobak-szövegek, amely a mesének az utolsó mondat utáni folytatódását kínálja.

A gyermekrajz mint kiindulópont a kaland-centrikusságtól is elhatárolja a Kobak-meséket. Itt nem az egymást követő izgalmas történeteseken van a hangsúly, inkább a környezettel, tárgyakkal, társas viszonyokkal való ismerkedésen, egy-egy felfedezésen avagy felismerésen, amely tágitja a Kobak által belátható világot. Ez a megállapítás azonban túlságosan tág: nem mindegyik Kobak-mesére illik rá, csak a "legjellemzőbbekre" (melyek a legjellemzőbbek?), a Kobak-mesék felfedezései sokfélék, és sokféleképpen lesznek mesévé. Érdemesnek tűnik legalább munkahipotézisként néhány mesetípust — vagy inkább: mesei alaphelyzetet — elkülöníteni.

Nyolcféle mesetípus között ilyenformán oszlana meg a negyvennégy Kobak-mese:

— **rajzos, rajz-meglevenedős mesék** (8 mese): *Nap-mese, Vonat-mese, Kigyó-mese, Hazudozó-mese, Tévé-mese, Rajzolt-mese, Festett-mese, Meséskönyv-mese*. (Kobak rajzolja, vagy kommentálja, "életre kelti" őket.)

— **nyelvi fantázia-mesék** (3): *Tréfás-mese, Autó-mese, Piros-mese*. (A nyelv rögzült elemeit eleveníti meg — pl. fakutya-a kutya-fáját — történet-formában, vagy fokozott mértékben épít nyelvi játékokra.)

— **Kobak (tárgyi) fantáziálásai** (5): *Gép-mese, Nagy-mese, Téliapós-*

mese, Mozgólépcső-mese, Feltaláló-mese. (Kobak elképzelései arról, hogy mi mindent csinál majd a gép, mit épít, mit visz majd egy hosszú utazásra, milyen legyen az iskola stb.)

— **megelevenedő tárgy-központú mesék** (9): *Mondóka-mese, Labda-mese, Kicsi-mese, Fura-mese, Verekedős-mese, Abécés-mese, Lovacska-mese, Óra-mese, Ólomkatonás-mese*. (A problémahelyzetet a tárgyak megelevenedése jelenti, valamiért nem "engedelmeskednek" Kobaknak.)

— **"felborult rend"-mesék** (8): *Spenótos-mese, Fordított-mese, Kötényes-mese, Lusta-mese, Mérges-mese, Elfelejtő-mese, Árulkodó-mese, Helikopteres-mese*. (A hétköznapi világ rendje egy-egy ponton megbomlik, többnyire Kobaknak egy "rossz" cselekedete gyűrűzik tovább.)

— **a gyermek jószágos és költői lelkeről szóló mesék** (3): *Traktor-mese, Sárkányos-mese, Kaktuszos-mese*. (Kobak megsajnálja a tárgyakat, hogy azoknak nincs mamájuk, vagy elszáll az általa készített sárkány hátán.)

— **Kobak-többi gyerek viszonyáról szóló mesék** (4): *Tornyos-mese, Rágógumis-mese, Rakétás-mese, Várepítő-mese*. (Kobak barátkozásai, gyermeki "nagyotmondások", viszonyok a gyerekközösségekben.)

— **Allegóriák, egyebek** (3): *Vízpisztoly-mese, Törpés-mese, Kengurus-mese*.

Erre a listára nem került rá az öt fejezetből álló *Piros-autós-mese*, amely a fenti mesetípusoknak mintegy ötvözte, valamint azok a mesék, amelyek az 1966-os *Kobak könyvében*, illetve az 1968-as *Kobak második könyvében* még megjelentek, a további kiadásokba azonban már nem kerültek be: a *Tavaszmese*, a *Tricikli-mese*, az *Orcátlanlaskás-mese* és a *Palacsintás-mese* (ezek egyébként csak nehezen lennének beilleszthetők a fenti kategóriákba, lévén hogy többnyire egyetlen, igazi csattanó vagy felfedezés nélküli helyzetet írnak meg, a *Palacsintás-mese* pedig "hagyományosabb", nem a Kobak világában játszódo mese).

A "típusok" között nyilván számos átfedés állapítható meg, mindenekelőtt a "felborult rend"-mesék és a megelevenedő tárgy-központú mesék keverednek, de az általam nyelvi fantázia-meséknek tekintett *Autó-mese* vagy *Piros-mese* bizonyos értelemben szintén a "felborult-rend"-mesékhez sorolható, amennyiben világuk (a nyelvi fantázia által) egy sajátos logika szerint működik: "Otthon bementek az autókba, felültek az autóra az autó mellé, megették az ebédet az autóról, lefeküdtek az autókba, és elaludtak". Vagy: "Kinyitottuk a piros ajtót, bementünk a piros szobába, leültünk a piros székbe, felgyújtottuk a piros villanyt, megettük a piros vacsorát, megittuk a piros tejet, megfürdöttünk a piros vízben, megtörülköztünk a piros törülközővel, és lefeküdünk a piros ágyba."

A típusok megállapításának önmagában nyilván semmi értelme

— segítségükkel viszont pontosabban megmondható, melyek a "legjellemzőbb" Kobak-mesék, illetve mi az, ami csak kevéssé van jelen a Kobak-mesékben. Mindenekelőtt az tűnik fel, hogy mennyire Kobak-centrikusak ezek a történetek, és mennyire kevés az olyan mese, ahol a gyermek-társakkal való kapcsolat kiépítése állna középpontban (sok gyermekíró erre a kapcsolatra építi legtöbb történetét). Ennek több oka is lehetséges. Kobaknak elsősorban az óvodáskori felfedezéseit, problémáit írja meg a könyv, amikor még a "mi ez—" , majd a "miért—" kérdések dominálnak. A Mama ugyanakkor maga is fontos szereplő ezekben a történetekben, tanúként, partnerként vagy a kérdések megválaszolójaként szinte mindegyik mesében jelen van. Amikor pedig gyerek-társakkal játszik Kobak, akkor legfeljebb megfigyelőként van szükség rá. Az a négy mese azonban, ahol gyerek-párbeszédre, gyerekek közötti viszonyra épül a történet, rendkívül pontos: az együtt-játszás-külön-játszás problémája, a barátkozás miertje, a másik gyerek fantáziavilágának tiszteletben tartása, a közösségi szerepek kialakulása olyan alaphelyzetek, amelyeknek fontossága jelzi, hogy Hervaynak van mondanivalója ezekről a kérdésekről is.

A gyermek "jóságos és költői lelke"-típusú meséknek, vagy az allegorikus meséknek a ritkasága jelzi, hogy Hervay valami olyasmint talált a gyermekvilágban, ami megmenti attól, hogy meséi didaktikusak legyenek, vagy hogy egy olyasfajta légiességlényegű gyermekvilágot alkosson, amelyben folyton elrepülnek vagy pillangóháton lovagolnak a gyerekek — és amely voltaképpen a felnőtt-világ bizonyos hiányainak visszavetítése volna a gyermekkorba. Rendkívül érdekes viszont, hogy a Kobak-mesék közé bekerült egy olyan történet is, mint a *Kengurus-mese*. Ebben Kobak már iskolás, és levelet ír a kengurunak a tengeren túlra. A kenguruk "válaszolnak" neki, találkoznak szeretnének Kobakkal, a "levélváltás" sokáig folytatódik. Aztán a Mama elviszi Kobakot az állatkertbe, és ott végre látnak egy igazi kengurut, aki azonban nem akar játszani Kobakkal, nem akar átröpülni a tengeren, és nem szokott levelet írni, csak ugrál: nem lehet megszólítani. Ez a *Kobak* könyvének egyetlen kiábrándulástörténete, ezáltal azonban beleíródik a könyvbe maga a határ is, ameddig érvényes a Kobak-látásmód — talán a felnőtté válás kísértébe ebben a mesében, egyetlen pillanatra.

A rajzzal, rajzolással kapcsolatos mesék viszonylag nagy száma jelzi, hogy Hervay valóban foglalkoztatja a gyerekrajz-világ, és hogy a mesébe való belépésnek, az aktív fantázia beindulásának legtipikusabb (tetten érhető) helyzetének tartotta a rajzolást, a rajz-nézegetést. Mégis, a számadatok szerint (de saját Kobak-olvasatát szerint is) az igazán jellegzetes Kobak-me-

sék — amelyek tehát a Kobak-féle látásmódot is talán a legpontosabban jelenítik meg — a "felborult rend"-mesék, illetve a meglevenedő tárgy-mesék. (A két esetet típus között gyakori az átfedés — a tárgy meglevenedése, önálló akaratát gyakran a rend felborulásának elindítója.)

Ezekben a mesékben lényegében a "miért?" kérdésének komolyan vételéről van szó. És ez az, ami nélkül a "gyermeki látásmód" nem lehetne jelen a Kobak-mesékben. Bodor Pál írja 1966-ban: "Mert persze tanítanak is ezek a kis játékmesék — de csak annyira, amennyire minden gyerek-akombákom: didaktikus. Amennyire minden költői hasonlat végső soron az összehasonlító tudományokhoz vezet el." Vitatható megállapítás, elsősorban a szóhasználat miatt. A gyermekrajzok nézegetésekor, vagy egy hasonlat hatása alatt nem jutnának eszünkbe ilyesfajta kategóriák, hogy: didaktikus, vagy: összehasonlító tudományok. Inkább és legfeljebb az, hogy: miért? — ahogy a rajz vagy a hasonlat kérdez és többnyire válaszol is a maga módján. (A *Nagy-mesében* Kobak oroszlánnal "találkozik", és ráförmed: "Mutasd a körmeidet, nem koszosak? És a füledet megmostad ma reggel?" Amikor Hervay gyermekrajzokat keres a Kobak 1973-as kiadásához, érdekes felfedezést tesz: "Ezt az oroszlánra förmedő Kobakot sörényes-Kobaknak rajzolta egy kisfiú. A kép egyszerre Kobak is, meg oroszlán is.")

A Kobak-mesék, amennyiben egy-egy miért?-kérdésből indulnak ki, tanítanak is bizonyos értelemben. És ezek a miért-ek rendkívül komolyak, teljesen kitöltik a Kobak tudatát: "Miért nem érti meg mama, hogy ő MOST szeretne egy igazi autót? Nagyon szeretne. Biztos azért nem érti meg Mama, mert tegnap elszakította a nadrágját. És ettől fogva Kobak úgy vigyázott a nadrágjára, mint a kislányok a szalagjukra. De Mama nem vette észre.

Meg kellett mondani."

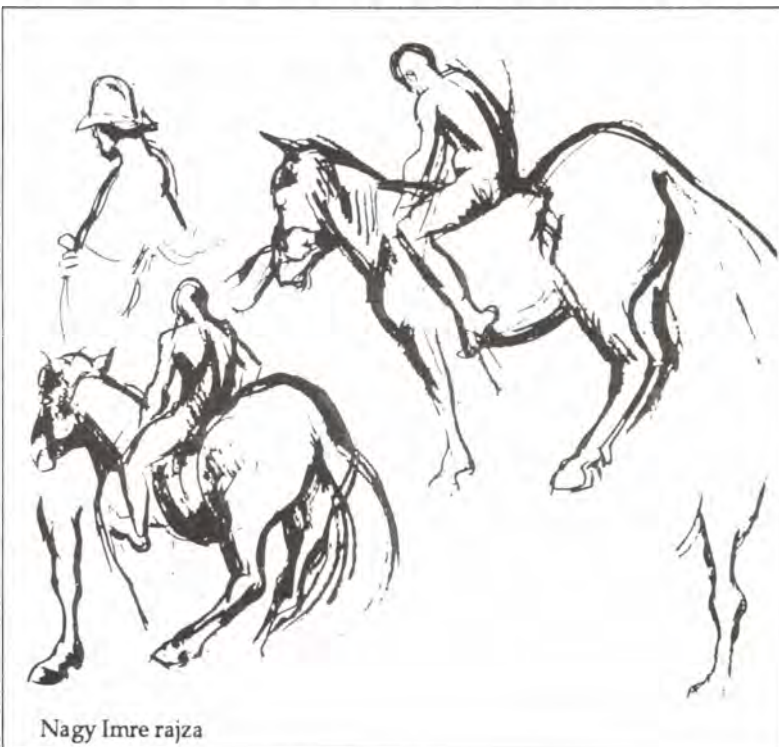
A "felborult rend"-mesék ilyesfajta miért-kérdések továbbgondolásaként is felfoghatók — egy-egy olyan cselekvésből vagy mulasztásból indulnak ki, amely által Kobak megsért egy-egy "szabályt". (A miért-kérdés ebben az olvasatban éppen a szabályra vonatkozik.) A Kobak kilépése a rendből elindít egy olyan folyamatot, amely "globális" teszi a rendből való kilépést: "Kobak azt mondta: — Nem akarom megenni a spenótot! Aszalveta azt mondta: — Nem akarok a Kobak nyakában maradni. — Leugrott a nyakából, és elszállt. A szék azt mondta: — Nem akarok Kobak alatt állni — és összecsuplott" — és az "engedetlen" tárgyak sora folytatódik az ingecskével, nadrággal, cipővel. A *Spenótos-mese* sajátos megoldása, hogy a rend ugyanannak a logikának, illetőleg ugyanannak a nyelvi formulának a mentén áll helyre: "Mama azt mondta: — Nem akarom itthagyni Kobakot ebéd nélkül, ruha nélkül; éhes és fázik."

Ezek a mesék tehát olyan — a gyermek számára olykor értelmetlennek, fölöslegesnek tűnő — cselekvéseket járnak körül, amelyeknek a rendjét nem ő maga szabta meg, mégis tudomásul kell vennie valamilyen módon. "Miért menjek óvodába/iskolába, ha nincs kedvem, lusta vagyok stb.?" — látszik kérdezni Kobak, és a *Kötényes-mese* vagy a *Lusta-mese* nem azt mondja, hogy óvodába/iskolába menni kell, hanem eljátszik a lehetőséggel: mi lenne, ha Kobak helyett a köténye menne óvodába, vagy mi lenne, ha minden és mindenki olyan lustán ébredt volna, mint Kobak. ("A fogkefére rákövesedett a fogkrém, mire fogat mosott volna, a körme kinőtt, mire levágta volna, a füle piszkos lett, mire megmosta volna.") Ha van valami didakszis ezekben a mesékben, akkor valóban csak annyi, mint bármelyik gyermekrajzban — hiszen minden esetben azt a kérdező-energiát gör-

dítik tovább, használják ki, amely megteremtette az alaphelyzetet; a lehető legteljesebben, a sajátos, gyermektől nem idegen abszurdig menően behelyezkednek abba a nézőpontba, ahonnan kérdésessé válnak a dolgok. A "tanulság", ha van, nem tolakszik előtérbe — hiszen van valami ellenállhatatlanul mulatságos, és mindennél emlékezetesebb abban, ahogy a Kobak óvodásköténye ebédkor a jobb zsebébe tölti a levest, a krumplit meg a bal zsebébe gyúrja.

A fordított világ problémája legteljesebben, legbővebben (ugyanakkor talán a legdidaktikusabban) a *Helikopteres-mesében* fogalmazódik meg. Ebben a mesében Kobak feltalálja a gyerekvárost, ahol nincs többé iskola, nincs többé spenót (csak torta meg palacsinta), és a felnőttek engedelemskednek a gyerekeknek. A kulcshelyzet, ahol megfordul a Kobak viszonyulása a saját maga által teremtett fordított világhoz, az állatkertben alakul ki: "a feliratokat mind összecserélték. A zebra ketrecére az volt kiírva, hogy kolibri, az oroszlán ketrecére az, hogy krokodil, az elefánt ketrecére meg az, hogy egér. (...) Kobak szomorúan nézett körül. — Mit nevettek? Hát felnőttek vagytok? Már veletek se lehet játszani? Azt hiszitek, ha a zebra ketrecére kiírjátok, hogy kolibri, akkor már minden rendben van? Mért nem eresztitek ki őket? Mit csináltok? — Etetjük őket — mondták a gyerekek. — Mert ki van írva, hogy 'ne etesd!' Hát most minden fordítva van. — De ketrecben maradhatnak, ugye? Hát akkor mi van fordítva? — kiabált Kobak." Nem mindegy tehát, hogy milyen a megteremtett "fordított világ". Párhuzamos világok léteznek, amelyek, sohasem teljes (fordított) tükörképei egymásnak, ezeknek az elemeiből kell Kobaknak megteremtienie saját rendjét.

Az 1960-as, '70-es évek már már hihetetlenül színvonalas romániai magyar gyermekirodalmában a *Kobak* könyve ennek a sajátos "fordított"ra, frissre való érzékenységre a révén tűnik ki, melyet csakis egy gyermekpárbeszédéből, gyermek-kérdésekből sűrűn építkező nyelv közvetíthet. Ez a nyelv az ismerősből fejt ki az ismeretlent, egy-egy társalgási fordulattól szemléletet, ezzel együtt pedig történetet alkotva: "Úgy kezdődött, hogy Kobak visszaüött. Ezután Jóska lekent Kobaknak egy pofont, és Kobak csúfolni kezdte: — Sóska, Jóska! Most Jóska visszafelé kezdett lépegetni, Kobak is, és szépen eltávolodtak egymástól. Kobak egészen házáig hátrált. (...) Aztán megtörülközött, aztán megmosakodott, aztán kibújt az ágyból, aztán felébredt. Mégezután pedig aludt egész tegnap estig, míg el nem aludt." Hervay, a gyermekíró leválasztható ugyan Hervayról, a költőről (ez a tanulmány is ezt teszi), de a leválasztást nem érdemes megtenni. A *Kobak* könyve: költészet. Hervay, a költő pedig a "másik" perspektívájába való behelyezkedés egyik legsajátosabb művelője.

Nagy Imre rajza

FARAGÓ JÓZSEF

Vázlat a magyar néprajzi oktatás száz évéről a kolozsvári egyetemen

1. A régészeti és nyelvtörténeti kutatások tanúbizonysága szerint időszámításunk előtt ezer körül, vagyis háromezer évvel ezelőtt váltunk ki az ugor nép- és nyelvközösségből: azóta önállóan, megszakítás nélkül él a magyar nép, a magyar nyelv és a magyar kultúra. Az összes európai nyelvek életkoráról nincsenek pontos adataink, de azt tudjuk, hogy az angolt, a franciát, a németet, az orosz, az olaszt, a spanyolt, a svédet, a lengyelt és a román egyaránt megelőztük.

Három évezredes létünket a 896-os honfoglalás osztotta két részre. Előtte, közel két évezreden át kultúránk, mai kifejezéssel szólva, folklór-jellegű volt: írásbeliség híján az egyéni és közösségi emlékezetben halmozódott fel, ahonnan alkalmasszerűen kelt életre és szájról szájra öröklődött egyik nemzedékről a másikra.

A honfoglalás után jelent meg az az egyre gyarapodó értelmiségünk, amely harmadik évezredünk során, íratlan, keleti kultúránk után egész írásos, majd nyomtatásos nyugati, európai kultúránkat megteremtette és mai gazdagságáig felvirágoztatta.

Az írott kultúra megjelenése azonban nem okozta az íratlannak az eltűnését, mert ez, napjainkig változva és fejlődve, de fokozatosan fogyatkozva néphagyományként tovább élt és megmaradt, állandó és szerves kölcsönhatásban az írásos kultúrával. Mi vagyunk az egyedüliek Közép-Európában, akiknek hagyományai olyan keletre hozott anyagi és szellemi javakat tartalmaznak, amelyeket nemzeti kultúránkba olvasztottunk. Nemzeti kultúránknak ezt az egyé vált kettősségét lehetetlen egymástól elválasztani. Szigorúan elméletileg szólva, három évezreden át felhalmozott néphagyományaink nélkül nemzeti kultúránk elképzelhetetlenül színtelenebb és szegényebb: egy egészen más magyar kultúra volna. Épp ezért viszonyukat a tudós-költő Arany Jánostól napjainkig számos kiváló gondolkodónk elemezte és megfogalmazta. Hadd idézzem közülük Györffy István páratlanul tömör és átfogó meghatározását: "A néphagyomány tart meg bennünket magyarnak, s a nemzeti műveltség tesz bennünket európaivá." (*A néphagyomány és a nemzeti művelődés*. Bp. 1939. 8.)

Nem véletlen, hogy épp néprajztudományunk egyik klasszikusára hivatkoztam, ugyanis összes régi és új néphagyományainkkal a néprajztudomány törődik. A néprajz — a régészettel, a nyelv- és történelemtudománnyal, az irodalom- és művelődéstörténettel együtt — az a nemzeti vagy más szóval hungarológiai alaptudományunk, amely nemzetünk néhai és mai arcátlanának nemcsak általános, hanem sajátos, minden más nemzettől eltérő vonásait kutatja, kutatási eredményeit pedig jelenünk és jövőnk hasznára közlésezi. A hungarológiai tudományok anyanyelvű művelésének akadályozása vagy tilalma, amelyre kisebbségi sorsunkban is számos példa van, gyengíti nemzeti önismeretünket és öntudatunkat, megkönnyíti és siettet beolvadásunkat és megsemmisülésünket.

2. Amióta az ember megtanulta a betűvetést, azóta a történeti és földrajzi művek, az útleírások, a levelezések, a naplók stb. számos néprajzi adatot tartalmaznak, maga a néprajztudomány azonban nagyon későn született. Sem általában Európában, sem nálunk nem volt számon tartott születésnapja: korábbi szórványos előzmények után, a múlt század folyamán kezdett önállósulni, elsősorban (de nem kizárólag) azokból a történeti- és társadalomtudományokból, amelyekkel azóta is szorosan együttműködik. Önállósulásának első intézményei a részben vagy egészben néprajzi jellegű gyűjtemények és múzeumok, a néprajzi társaságok és folyóiratok, végül a néprajz oktatásának kezdetei az egyetemeken és a főiskolákon.

Mi Kolozsváron az egyetemi néprajzi oktatás megindításával az egész akkori Magyarország az első voltunk. Míg ugyanis Szegeden Solymossy Sándor vezetésével 1929-ben, Budapesten pedig a Györffy Istvánnal 1934-ben alakult meg a néprajzi tanács, addig a Ferenc József Tudományegyetemen több mint egy jó emberöltővel: harmincegy, illetőleg harminchat évvel korábban, 1898 őszén Herrmann Antal (1851—1926) Európában az első között és a néprajztudomány első magyar magántanáraként megkezdte előadásait.

Brassói német családban született. Iskoláit szülővárosában kezdte, majd Kolozsváron folytatta és itt érettségizett. Egyetemi tanulmányait — több megszakítással — Bécsben, Budapesten és Kolozsváron magyar-német szakon végezte, Budapesten doktorált. Középiskolai tanári pályájának rövid állomásai után 1883-tól nyugdíjazásáig, 1921-ig a budapesti tanárképző főiskola német tanára volt. Ebbe a keretbe illeszkedett szétszórtsága miatt ma még összes részleteiben kétféle nem ismert néprajzi életműve: az "agitáló", "adminisztráló" és társaságokat, múzeumokat alapító, népszerű és szakfolyóiratokat indító-szerkesztő munkája; nyomtatásban megjelent tanulmányainak és cikkeinek százai; szülővárosától Pozsonyig és Máramaroszigetől Fiuméig elhangzó előadásai; hazai és külföldi tudományos társaságok és intézmények tiszteleti tagságai; díszelnöki, elnöki, titkári és választmányi funkciói stb.

Előadásait Kolozsváron az 1918—19-es tanév első feléig folytatta; 1919-ben, az erdélyi uralomváltozás után az Egyetemen Szegedre távozott. Itt az 1921—22-es tanév első felétől haláláig, az 1925—26-os tanév végéig tanított.

Néhány indokoltan kieső félévet-évet nem számítva, 46 egyetemi félévben összesen 124 kurzust hirdetett, bőven tanúsítva egyetemes érdeklődését. Lehetetlen valamennyit felsorolni, de hadd említsek néhány olyant, amelyekhez hasonló egyetemi katedrákról azóta sem hallottunk: etnográfia és szociológia; a hagyomány szociológiai jelentősége; az 1910-es népszámlálás néprajzi tanulságai; háború és néprajz; a népművészet a magyar otthonban; zene és nemzet; a kincs a néphitben; folklór és okkultizmus stb.

Az az állandó törekvése azonban, amely

folyóirataiból, tanulmányaiból, előadásaiból és cikkeiből egyaránt sugárzott, Erdély népeinek kutatása és ismertetése volt; egyik néprajzi folyóiratának is az *Erdélyi Népei* címet adta. Ebben a szellemben negyedszáz egyetemi félév során ismertette a cigányok néprajzát: nyelvüket (eredeti nyelvgyakorlatokkal), népköltészetüket, zenéjüket, vallásukat és demográfiájukat el egészen olyan előadásokig, mint a cigánykérdés etnikai vonatkozásai vagy kulturális feladatai. Negyöt félév jutott egyenként a székelyeknek, az erdélyi szászoknak és az örményeknek, tíz félév Erdélynek, kettő Bosznia-Hercegovinának, és így tovább.

Munkásságának ezt a vonulatát az erdélyi népek kölcsönös megismerésének, barátságának és testvériségének szolgálatába állította. Ezt a bartóki eszmét, évtizedekkel Bartók előtt, többször megfogalmazta, íme a többi közt ennek egyik változata: "Erdély népei ismerjék meg önmagukat, ismerjék meg egymást, hogy így megismerhessék egymásban a testvért, a közös szülőföldnek egyaránt kedves gyermekeit." (*Az Erdélyi Kárpát Egyesület a néprajzért*. Erdély VI. 1897. 149.)

Herrmann gazdag életművében rendkívüli nyelvtudása és munkabírása egyaránt segítette. Anyanyelvi szintű német, magyar és cigány nyelvtudása mellett a román, horvát, francia, olasz, spanyol és latin nyelvet ismerte. Munkabírását jellemezve, Budapestről előbb keddenként, majd később szombatoként járt le Kolozsvárra. Éjszaka utazott, reggel és kora délután két-négy órai előadást tartott; délután az Erdélyi Kárpát Egyesületnek a Mátyás király szülőházában székelő Erdélyi Néprajzi Múzeumában (amelynek tiszteletbeli igazgatója volt és ezer kötetnyi szakkönyvtárat adományozott) tanítványain kívül bárki által látogatható nyílt órát, magyarázatokkal kísért múzeumlátogatást szervezett. Fennmaradó óráiban az Egyesületben dolgozott, írt és szerkesztett. Késő este vonatra ült, hogy másnap reggel Budapestben folytassa.

Bizonyára több ezer hallgatójának ismeretlen névsorából mindössze a néprajzban, általában a néptudományokban jó nevet szerzett tanítványait tudom (betűrendben) felsorolni: Bíró Lajos, Csűry Bálint, Györffy István, Jankó János, Kelemen Lajos, Orosz Endre, Roska Márton, Seprődi János, Solymossy Sándor, Szendrey Zsigmond, Sztripszky Hiador, Tulogdy János, Vikár Béla és Viski Károly. Ők — gogoli hasonlattal élve — mind Herrmann köpenye alól bújtak elő: valamennyien tanítómesterük életművének folytatói és továbbfejlesztői, nem kis mértékben a XX. századi magyar néprajztudomány és néprajzi oktatás felvirágoztatói lettek. Herrmann tehát nem hiába nevelte legkitűnőbb tanítványait a néprajz szolgálatára és szeretetére.

3. 1919-ben a Ferenc József Tudományegyetem távoztával Kolozsváron megszűnt a magyar néprajzi oktatás, de talán ennek a példájára indult meg a kolozsvári román egyetemen. Ennek professzora, elsőként Romániában, 1926—1940 között Romulus Vuia volt, szintén Herrmann tanítványa, aki mesterével, majd utóbb más magyar néprajzokkal is szívélyes kapcsolatot tartott.

Amint a magyar egyetem 1940 őszén Szegedről visszatért Kolozsvárra, azonnal meg-

indult, illetőleg folytatódott az 1919-ben abamaradt néprajzi oktatás. Ennek első professzora Viski Károly volt, de már másfél év múlva visszatért Budapestre, az ottani Egyetem meghívására. Utána a tanítást egy éven át K. Kovács László, az Erdélyi Tudományos Intézet néprajzos tanára folytatta, míg nem, némi kiesés után, 1943 őszétől a professzori állást versenyvizsga útján Gunda Béla (1911–1994) nyerte el, miáltal a kolozsvári néprajzi oktatás sorsa látszólag hosszú időre megnyugtatóan megoldódott.

Gunda idejére esett a kolozsvári magyar Egyetem sorsdöntő változása. 1944 őszén Kolozsváron átvonult a szovjet-román front; ezzel egész Észak-Erdélyben megszűnt a magyar és visszatért a román államhatalom, de az Egyetem — az erdélyi magyarsághoz való hűség jegyében — a kiűritési parancs ellenére a helyén maradt és folytatta oktatói-tudományos munkáját. 1945. május 28-án megjelent a magyar tannyelvű új állami egyetemet alapító román királyi törvényrendelet, őszől Bolyai Tudományegyetem névvel. A Ferenc József Tudományegyetem javait természetesen nem a Bolyai örökölte, sőt a vonatkozó jegyzőkönyv kínos pontossággal sorolta fel, hogy mit kell átadni a Szebenből visszatérő román Egyetemnek: "...az I. Ferdinánd Király Egyetem képviselői kijelentik, hogy jogilag és egészében átveszik a kolozsvári egyetemet valamennyi karal, intézettel, klinikával, laboratóriummal, minden mellékintézményével és hozzá tartozó épületekkel, s ezeknek ingó és ingatlan leltárával egyetemben. A helyiségeknek és az ingó és ingatlan tartozékoknak az átvételét az I. Ferdinánd Király Egyetem küldöttjei minden intézmény és helyiség esetében külön-külön, egyenként fogják megtenni, s e pillanattól kezdve ők látják majd el ezeknek a helyiségeknek és intézményeknek az őrzését." (Erdély magyar egyeteme 1944–1949. A dokumentumokat válogatta, gondozta, szerkesztette Lázok János és Vincze Gábor. Mvászárhely 1995. 242–243.). Ezzel a román Egyetem 1919 után most már másodszor foglalta el a felmérhetetlen értékű magyar egyetemi vagyont.

Gunda Béla kurzusai, amelyek évről évre az egyetemes és a magyar — ennek keretében az erdélyi — néprajz széles skáláját tekintették át, érdekes tartalmukkal és magával ragadó előadásmódjukkal falusi hivatásukra készülő számos teológust, sőt még néhány román hallgatót is vonzottak.

Az oktatás mellett Gunda kolozsvári éveinek alkotása volt Erdélyi Néprajzi Tanulmányok című kiadványsorozata. Ennek 1943–1947 között kilenc száma jelent meg, három az én nevem alatt. Emellett a professzor úr pártolón üdvözölte azt a tervet, hogy *Vadrózsák* címmel indítsunk ifjúsági néprajzi folyóiratot. Magam ugyanis szintén Gunda-tanítvány voltam, 1945-ben nála doktoráltam és haláláig atyai jóbarátomat, jóakarómat tisztelhettem benne.

1948-ban a román állam felmondta a magyarországi egyetemi tanárokkal kötött szerződéseket, s ezért Gunda visszatért Magyarországra. A debreceni Egyetem néprajzi tanszékvezetőjeként mind a magyar, mind a nemzetközi néprajztudományban a legmagasabb csúcsokig ívelő pályát futott: a svéd Királyi Gustav Adolf Akadémia (Uppsala), és az Osztrák Antropológiai Társaság tiszleti tagja; a Magyar Tudományos Akadémia,

a Finn-Ugor Társaság, a Finn Régészeti Társaság, a Kalevala Társaság (Helsinki) tagja; többszöri vendégprofesszor Nyugat-Európa és az Észak-Amerikai Egyesült Államok néprajzi tanszékein. A nevével fémjelzett "debreceni iskola" a magyar néprajztudomány számos kiválóságát indította útjára, elhagyott erdélyi barátairól azonban sohasem feledkezett meg: "Kós Károly, Szabó T. Attila, Vámszer Géza, Tulogdy János, Faragó József, Nagy Jenő, Molnár István és a román Tancred Bănăţeanu barátságára mindig elfogódottan gondolok." (A rostaforogató asszony. Bp. 1989. 277.)

Ő a román állampolgárság felvétele árán is hiába maradt volna Kolozsváron, mert az 1948. augusztus 3-án életbe léptetett román tanügyi reform az ország egyetemein, sok más nem-tanári szakkal együtt, a néprajzi szakot is megszüntette, és így néprajzi képzésünkben 1991-ig bő nemzedéknyi, harminchárom esztendő áthidalhatatlan űr támadt. Ezt az űrt, egyik nemzeti alaptudományunk utánpótlásának megszüntetését nem lehet semmiféle mértékkel mérni, de talán az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok képzelt jövőjével lehetne számszerűen érzékelteni. Ha ugyanis meggondoljuk, hogy a sorozatban, a legsúlyosabb háborús években, rövid öt év alatt kilenc szám jelent meg, akkor 1947-től máig, tovább is csak szerény háborús ütemben számítva, ma valahol a százas szám felé tartanánk — ilyen néprajzi sorozat pedig nem sok van a világon. Én is, ha három megjelent önálló tanulmányom

Tokay Rozália: Komédiás

után a sorozatban hasonló helyet kaptam volna, ma az Erdélyi Néprajzi Tanulmányokban harminc cím körül szerepelnék. Tényleges személyi veszteségem volt az *Uzoni betlehemes* című doktori értekezésem is, amelynek megjelenését a szerkesztő a sorozatban meghirdette; ez sohasem jelent meg, sőt az átszervezések során kéziratának is nyoma veszett. A *Vadrózsák* című ifjúsági néprajzi folyóirat, ha sikerült volna megindítani, ma több mint ötvenedik évfolyamánál tartana.

4. A román kommunista rendszer 1989. decemberi bukása után az első új tanévkezdéskor, 1990. őszén a Kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Nyelv és Kultúra Tanszékének keretében önálló szakként ismét megindult a néprajzi képzés. A Tanszék vezetője Péntek János nyelvészprofesszor, néprajzos tanszemélyzetének száma pedig napjainkig fokozatosan hatra növekedett. Így alakult ki a világon a legtöbb főállású tanszemélyzetet foglalkoztató magyar néprajzi katedra. Működéséhez jogosan fűzzük a legnagyobb reményeket, de ezek teljesítményéről csak kellő távlatban lehet majd beszámolni. Előlegként annyit, hogy 1999 nyaráig összesen hatvankét hallgató végezte el a néprajz szakot.

5. A címben a kolozsvári magyar néprajzi oktatás száz évét ígértem, de bárki észrevehette, hogy közben nagy kieséseink és veszteségeink voltak — mindezeknek az oka pedig kizárólag romániai magyar kisebbségi sorsunkban keresendő. 1919–1940 között nem volt semmiféle olyan felsőoktatásunk, amelybe a néprajz beilleszthető lett volna. 1945-től volt ugyan Bolyai Tudományegyetemünk, de az 1948-as tanügyi reform elvette a néprajzi képzéshez való jogunkat, sőt tizenegy év múlva, 1959-ben Egyetemünk is megszűnt és Babeş-Bolyai névvel beolvadt a kolozsvári román egyetembe. Néprajzi utánpótlásunk egy évszázad alatt összesen ötvenöt (!) éven át szűnhetett. Közben megszűnt az Erdélyi Néprajzi Tanulmányok sorozata, és ma sincs folytatása; nem indult meg *Vadrózsák* című ifjúsági néprajzi folyóiratunk, és elvesztettük a XX. századi európai és magyar néprajztudomány egyik legjelesebb tudósát és tanítómesterét, Gunda Bélát. Ezekről a veszteségekről biztosan tudunk, de nem tudjuk, hogy az európai egyetemi oktatás általános és rohamos fejlődésével együtt mit tettünk volna és hova jutottunk volna, ha nem vagyunk kisebbségben és magunk határozzuk meg oktatáspolitikánkat, nem pedig mások parancsolják ránk a magukét. Romániai kisebbségi sorsunkban a szellemi életben is tengernyi a veszteségünk. Ennek a tengernek egyik cseppje a néprajzi felsőoktatás vázolt sorsa volt — nem feledve, sőt hangsúlyozva az utóbbi évtizedben történt nagy pozitív fordulatát, még ha ez nem is kisebbségi, hanem országos előrelépés volt.

Vajon merjük-e remélni, hogy egyetemi néprajzi oktatásunk második évszázada Kolozsváron szerencsésebb csillagzat alatt indul és folytatódik?

Elhangzott 1999. július 3-án Budapesten, a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem megszüntetésének 40. évfordulója alkalmával rendezett emlékülésen.

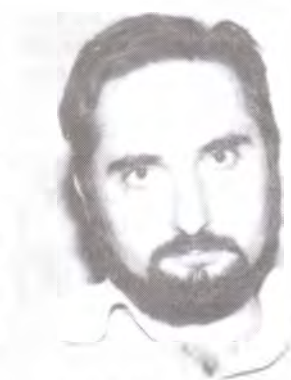
Józsua meghalt

"Szeptember 8-án Józsua még élt. A távolság 6,3 tengeri mérföld volt.

Novemberben, a Hálaadás Napján Józsua még mindig haladott, de a távolság nem csökkent. Legfeljebb néhány yarddal.

És így agonizált tovább Józsua, karnyújtásnyira a céltól és haláltól, melyet soha el nem érhetett." (Józsua, Kriterion Könyvkiadó, 1989)

Amikor nagyszabású kalandregényét dedikálta, néhányan már tudtuk: Nemes(s) László gyógyíthatatlan beteg; Tőle meg azt, hogy erre a vas-kos könyvre ment rá civil élete, házassága. Robosztus alkata még egy évtizedig tartotta életben. Hiszen haditengerészeti főiskolát végzett (nem törekény kislányoknak való kiképzés!), több mint másfél évtizedig járta a "tekno"-vel a világ óceánjait, nem kevés ideig első tisztként (a kapitány után a második ember a hajón) úgy, hogy jóval a negyvenen túl látott először szárazföldi fővárost. Minden-áron író-szerkesztő akart lenni, de amikor rádöbbsent, hogy egyetlen igazi szerelme a tenger, az már nem fogadta vissza "szárazra vetett" fiát. Pontosabban a Román Kereskedelmi Flottának már nem volt szüksége magyar tisztokra. Tulajdonképpen ekkor kezdődött eleinte heveny, majd idültté váló éhhasadása, s bizony, ki kell mondan: ettől kezdődően sérült, minden és csaknem mindenki ellen acsarkodó ember lett belőle. Lázasan élt, s amikor ez az életstílus időt hagyott rá, lázasan írt. Autodidakta író volt — ha van ilyen —, ezért aztán időnként nem tudta, mit ír a jobb s mit a balkezevel. Minden vonatkozásban a kettősség jellemezte "szárazföldi életét":

aszkeszisből hedonizmusba, ti-vornyázásból feneketlen ma-gányba, szeretetből mogorva elvonulásba — és vissza! — vágyott, amíg csak megvoltak a szükséges erőforrásai.

Kissé bűnösnek érzem ma-gam: könyvének megjelenését követő elismerő kritikám végén megjegyeztem: ha ez a regény mondjuk angolul jelenik meg, föltétlenül világsikerre számíthat. Nemes(s) László, mint azt többször is említette, ebben a tudatban (is) agonizált. A regénybeli Joshua Wood képtelen volt "rendesen" meghalni, mert állandóan és végérvényesen néhány yardnyira lebegett ha-jója a vágyott céltól. És amikor az író imígyen "függőben ha-gyta" főhősének sorsát (mely tulaj-donképpen mindezek ellenére beteljesedett), velünk együtt — s jobban mint mi! — tudta: a kí-sértethajót egyszer úgyis bevon-atják. Függőben maradt helyze-tek csak regényvégeken léteznek...

A marosvásárhelyi reformá-tus temetőbe immáron a hagyó-mányos koporsóban érkezett, s mintha még egyszer megkísér-tette volna Józsua szelleme: a szertartásról megkésve. Írótar-sak csak hárman voltunk mellet-te; senki nem búcsúztatta az íróársadalomból. Tudtuk ugyan bekövetkezendő halálát, mégis váratlanul ért. Mint egy csomó dolog Vele kapcsolatosan. Megle-het, ezt is Ő akarta így.

MÓZES ATTILA

Zárul a Romániai magyar ki kicsoda — 2000 kiadásának adatgyűjtése

A nagyvárari Scripta Kiadó ez év decemberében — Romániai magyar ki kicsoda — 2000 címmel — megjelenteti a sorozat második, ezredfordulós kiadását.

A kézikönyv a romániai magyar közösség mintegy hatezer jeles személyiségének szócikkét tartalmazza. Az adatgyűjtés, a szócikkek megírása, szerkesztése a kiküldött adatlapok alapján történik. Bár a kipoztázott vagy személyesen átadott adatlapok nagy részét kitöltve visszakaptuk, még mindig akadnak olyanok, akik nem válaszoltak megkeresésünkre.

Kérjük a kézikönyv szereplőit, legyenek tekintettel arra, hogy a kiadó óriási anyagi erőfeszítés árán, rengeteg munkával, hibák-tól mentes kiadványban szeretné bemutatni az ezredforduló ro-mániai magyar közösségét, de ezt csak akkor teheti meg, ha a kiadó megkeresésére időben válaszolnak. Ahhoz, hogy a könyv decemberben elhagyhassa a nyomdát, az adatgyűjtést szeptember végén le kell zárunk. Várjuk tehát kiküldött levelünkre, adatlapunkra a sürgős választ, postán (Editura Scripta, 3700 Oradea, Op. 9., Cp. 49.), telefaxon (059/131-650) e-mailen (scripta a rdsor. ro).

A megrendelt példányokat decemberben postázzuk.

Októberi évfordulók

- 1 — 500 éve halt meg Marsilio Ficino olasz humanista
- 2 — 100 éve halt meg Anton Bacalbasar román író
- 130 éve született Gandhi indiai filozófus
- 160 éve született Torkos László író
- 3 — 40 éve halt meg Harsányi Lajos költő
- 110 éve született Carl von Ossietzky német publicista
- 4 — 140 éve halt meg Karl Baedeker német kiadó
- 5 — 120 éve született John Erskine amerikai költő
- 390 éve született Paul Fleming angol költő
- 6 — 175 éve született Dobsa Lajos író
- 7 — 130 éve született Wilhelm Kroll német filológus
- 150 éve halt meg Edgar Allan Poe amerikai költő
- 8 — 70 éve született Alexandru Andrioiu román költő
- 390 éve halt meg Janus Dousa holland humanista
- 60 éve halt meg George Mihai Zamfirescu román író
- 380 éve született Philipp von Zesen német író
- 9 — 90 éve halt meg Cesare Lombroso olasz író
- 475 éve született Włodzimierz Dionizy Wolski lengyel költő
- 10 — 90 éve született Horváth István költő
- 11 — 80 éve halt meg Karl Gjellerup dán író
- 230 éve született Vlagyiszlav Alekszandrovics Ozerov orosz író
- 12 — 140 éve született Maurice Donnay francia író
- 75 éve halt meg Anatole France francia író
- 13 — 130 éve halt meg Charles-Augustin de Sainte-Beuve francia kritikus
- 14 — 380 éve halt meg Samuel Daniel angol költő
- 70 éve született Galambos Lajos író
- 430 éve született Giambattista Marino olasz író
- 80 éve született Mircea Șerbanescu román író
- 15 — 325 éve halt meg Robert Herrick angol költő
- 220 éve született Johan Olof Vallin svéd költő
- 16 — 320 éve halt meg Roger Boyle angol író
- 70 éve született Jordan Radickov bolgár író
- 17 — 110 éve született Micha il Nu' Aima libanoni író
- 18 — 140 éve született Henri Bergson francia filozófus
- 125 éve született Földessy Gyula irodalomtörténész
- 19 — 100 éve született Miguel Ángel Asturias guatemalai költő
- 260 éve halt meg Antonio José da Silva portugál író
- 20 — 70 éve halt meg Alexandru Davila román drámaíró
- 140 éve született John Dewey amerikai filozófus
- 475 éve halt meg Thomas Linacre angol humanista
- 22 — 80 éve született Doris May Lessing angol írónő
- 23 — 60 éve halt meg Zane Grey amerikai író
- 24 — 110 éve halt meg Émile Augier francia író
- 100 éve született Ilja Lvovics Szelvinszkij orosz költő
- 25 — 270 éve született Christian Gottlob Heyne német filológus
- 75 éve halt meg Zijá Gökalp török költő
- 26 — 70 éve halt meg Arno Holz német költő
- 27 — 100 éve született Gulyás Pál költő
- 50 éve halt meg Frantisek Halas cseh költő
- 240 éve született Kazinczy Ferenc író
- 28 — 30 éve halt meg Kornyej Ivanovics Csukovszkij orosz író
- 130 éve született Johannes Linnankoski finn író
- 70 éve halt meg Osvát Ernő író
- 29 — 75 éve halt meg Frances Eliza Burnett amerikai írónő
- 110 éve halt meg Nyikolaj Gavrilovics Csernisevszkij orosz író
- 100 éve született Juhan Madarik észt író
- 30 — 540 éve halt meg Poggio Bracciolini olasz író
- 175 éve halt meg Charles Robert Maturin angol író
- 31 — 80 éve született Kovács Ágnes folklorista

KÓDEX —

150 éves a Lánchíd

Azt hittük, hogy a budapesti Lánchídról mindent tudunk, ám Bródy Judit tudomány és technikátörténeti kutató vetített képes előadása a British Hungarian Fellowship estjén bebizonyította, hogy egyrészt nagyon sok érdekességet lehet még kideríteni a híd múltjáról, másrészt vannak bizonyos adatok, amelyek hamisan rögződtek sokak fejében.

1832-ben a reformkor legnagyobb alakja, gróf Széchenyi István, gróf Andrássy György társaságában Angliába jött "hídnézőbe," mert tarthatatlanná vált, hogy a Dunát csak pontonhíd szeli át Pest és Buda között és mivel ezt telente szétszedik, nem csak az ikerváros, de az egész ország kettészakad. Vagy a befagyott folyó jegének vágtak neki az emberek, vagy ladik, csónak, komp szolgálta az összeköttetést. Allandó hídra volt szükség. Széchenyi tudta, hogy a legjobb hidak hazája Anglia, ezért utazott ide. Társával végighajózták a Temzét és először a Southwark hidat szemelték ki mintaképül, majd a csinos Hammersmith-i lánchídon akadt meg a szemük.

A Magyarországról Angliába látogatóknak azt tanácsolják a hazai útikönyvek, hogy nézzék meg a Hammersmith hidat és ámuljanak el, mennyire hasonlít a Lánchídhhoz. A Hammersmith híd azonban egy átépítés során elvesztette a feltűnő hasonlatosságát a budapesti rokonával. Nem úgy, mint a Londontól ötnegyedóra autótútra lévő Marlow Bridge, amely valóban meghökkentő mása a Lánchídnak, csak éppen kisebb. A Marlow Bridge nemrégiben kétnyelvű, angol-magyar emléktáblát helyeztek el. Azt tudatja, hogy a jeles angol mérnök, William Tierney Clark tervezte ezt, épp úgy mint a magyarok első Duna-hídját. Eddig stimmel a dolog. De a szöveg szerint Clark-nak már csak két hídja áll eredeti formájában. Nos, Bródy Judit Bath-ban is talált Clark-hidat.

Széchenyi István a bécsi Sina banktól előteremtette a pénzt, Buda és Pest felajánlották a területet a hídfőkhöz és a vita is lezajlott: sérti-e a magyar nemesek adómentességét, ha a Lánchídon hídpénzt kell fizetniük. William Tierney Clarkot fel lehetett kérni a tervek elkészítésére. Probléma csak a kivitelezési biztos személyével volt. Az angliai munkákon dolgozó Clark nem óhajtott évekre szólóan Budára költözni, marlowi kivitelező hidmérnöke pedig valamiféle stikli miatt meg sem állt Mexikóig. Így lett a Lánchíd megvalósítója Adam Clark, aki egy brit cég megbízásából, a magyar Duna-rendezési munkálatok keretében éppen a Vidra nevű kotróhajót irányította. Sokan úgy tudják, hogy a két Clark testvére volt egymásnak. Ez tévedés. William Tierney Clark angol volt, névrokona Adam Clark skót, és a Lánchíd építése előtt nem ismerték egymást. A magyarok szívéhez Adam áll közel, aki letelepedett nálunk, magyar nőt vett feleségül, utódai, a Hajós család tagjai, ma is ott élnek. Adam Clark a 48–49-es forradalmat és szabadságharcot támogatta, a féligkész Lánchídat megmentette attól, hogy felrobbantsák. W. T. Clark viszont ellenezte a forradalmat és Kossuthot "humbur"-nak nevezte.

A híd elkészültében mindketten hervadhatatlan érdemeket szereztek. Tíz évig tartott a munka. Idén novemberben lesz 150 éve, hogy a gyönyörű hidat felavatták. Tierney Clark nem volt ott, mert megsértődött — valamiféle kialkudott prémiumot nem fizettek ki neki. Széchenyi István gróf szintén hiányzott. A bukott forradalom és elvesztett szabadságharc után a döblingi elmeegógyintézetbe került.

(Angliai Magyar Tükör, 1999. március)

— INDEX

PARAMUZIKOLÓGIA 45.

Zeneszerzés tudatátvitellel?

Hogyan tanítjuk a zeneszerzést? Nagy kérdés!

Van, aki úgy képzei, hogy ismeretek átadásával lényegében megoldotta a feladatot: a diák mindent megtanult, amit tudnia kell, mehet zenét szerezni. Van, aki úgy tartja, hogy személyes példája, műveinek sokasága az a modellértékű "tananyag", ami elegendő az új alkotó megformáláshoz, úgy aztán öt évig másról sem szónokol, mint saját megvalósításairól. Az előbbi a hangyaszorgalmú tudós zeneszerzés-tanár típusát mintázza, az utóbbi az ÉN-tanár figuráját játssza el. Van egy harmadik is: az a tanár-típus, amely tudatátvitellel dolgozik. Hogyan is működik ez a tudatátvitel a zeneszerzés tanításában? A válaszadás előtt tegyünk egy kis kitérőt.

Tudjuk, mennyire fontos szerepe van a párhuzamosan dolgozó művészeknek egymás munkájában, életében. Ezért is szövednek frappáns művészbarátságok. Két vagy több alkotó között sajátos (zenei) tudatátvitel keletkezik, ha azonos törekvések, gondolatok, azonos művészajlamok is összekötik őket egyébként. Nem csak két azonos területen alkotó művész között jöhet létre ilyen tudatátvitel, de egymástól — látszólag — távol eső művészeti ágak alkotói között is. Párizs sokáig és még ma is melegágya az ilyen parapszichológiai művészkapcsolódásoknak. Előtte — főleg a zene számára — Bécs volt ez a hely. Nem véletlen, hogy óriási az ilyen parapszichológiai központok vonzása. Ha jól meggondoljuk, a legtöbb nagy bécsi muzsikussal messziről került ebbe a városba és vált a genius loci képviselőjévé. Tudat alatt közvetítették egymásnak — nemzedéken belül, nemzedékek egymásutánjában — mindazt az információt, energiát, amivel rendelkeztek. Itt nem csak a művekre gondolunk, de a pusztán egymásközeliségből adódó "elektromos kapcsolataikra" is. Majdnem úgy lehetne megfogalmazni, hogy egymás tanárai voltak a zeneszerzésben, tudatátvitellel. Ez néha azonos hangulatú, sőt azonos struktúrájú témák egyidejű

FELFEDEZÉSÉBEN is megnyilvánul. (Gondoljunk az egymástól függetlenül azonos tudományos felfedezések jelenségére: Bolyai-Lobacsevszkij!).

Tanár és tanítványa között is — az esetek zömében — létrejön a folyamatos tudatátvitel-átvitel jelensége. Ha a tanár ezt tudatosan is alkalmazza a jó cél érdekében, úgy a harmónia nemcsak teljes, de rendkívüli eredményekkel is szolgál. Erről jut eszembe az a "tanár-diák" viszony, amit Wagner olyan zseniálisan ábrázol a *Mesterdalnokok*ban. A második felvonásban Hans Sachs "tanítgatja" Beckmessert. Annyira NINCS (NEM LEHET!) kettőjük között zenei (vagy akár-milyen) tudatátvitel-átvitel, hogy csak a cipőtalpon "lekopogtatott" hibákra szorítkozhatik a tanítás menete. (Mint hosszú évtizedek óta gyakorló zeneszerzés-tanár jól tudom, hogy ez mennyire valóságos jelenség, és hogy mennyire fárasztó a tanár részére a hibák megmutatásával való, egyébként teljesen értelmetlen tanítási módszer.) Az opera harmadik felvonásában viszont a MESTER (Hans Sachs) Waltert, kedvencét, ifjú folytatóját oktatja ZENÉRE. Nem véletlen a csupa nagybetű: valóban a MUZSIKA rejtelmait adja át tanítványának. Szerkesztet, költészetet egyszerre tanít. Kevés szóval, csak annyival, amennyi a tudatátvitel-átvitel folyamatát segítheti. Az elkészült dalt maga jegyzi le. De a belopakodó Beckmesser megtalálja és elloppja, majd szánalmasan előadja a dalnokversenyen, sikertelenségét pedig azzal torolja meg, hogy elárulja: a dalt Hans Sachs komponálta. Ekkor szólítja elő tanítványát a Mester, és Walter győz versenydalával, elnyeri a hön áhított Éva kezét. A Mester tudatátvitel segítségével előadás közben is győzelemre a Tanítványát. Zseniális wagneri ötlet és mélyen igaz jelenség művészi megformálása.

A pedagógia egésze, de főleg a művészpédagógia csak napjainkban ébred tudatára ennek a páratlan hatású parapszichológiai lehetőségnek. De szerencsére mind többen ismerik fel ennek óriási pozitív hatását. Félő, hogy a számítógépek képernyőjébe belefedkező új zeneszerzők mentesek maradnak a szellem érintésétől. Az ember-gép kapcsolattól éppen a tudatátvitel-átvitel folyamata hiányzik. A gépbe, mint saját tudatunk tükörképébe pillanthatunk be, és ez kevés!

TERÉNY EDE

HOL-

Nagy Gáspárt, a Balassi-kard viselőjét Balassi-emlékéremmel tüntette ki a Balassi Bálint Nógrád Megyei Könyvtár. Ez alkalomból került sor a költő Szabadrabok című kötetének bemutatására is.

A fiatal írókat és költőket jutalmazó Greve-díj idei kitüntetettjei: Kálnay Adél prózaíró, Eisemann György irodalomtörténész és Villányi László költő. Az eseményt ezúttal is megtisztelte jelenlétével Helmut és Hannelore Greve, a kitüntetés alapítója.

A Pro Literatura díjidei kitüntetettjei: Kántor Lajos (irodalmi publicisztika), Pályi András (irodalmkritika), Margócsy István, Balassa Péter és Görömbei András (esszé), Tóth Bálint (műfordítás), Lázár Ervin (gyermek- és ifjúsági irodalom), Gerő János (irodalmi szervezés). A díjakat Füzi László és Tamás Menyhért adta át.

Göncz Árpád köztársasági elnök a Parlamentben Köztársasági Elnöki Arany Emlékérem elismerésében részesítette Gencso Hrisztozo-

vot a magyar irodalom bulgáriai megismertetéséért.

A Magyar Napló A magyar társadalom önképe az ezredfordulón című pályázatának nyertesei: Böröcz Miklós, Kóthay István, Fehér József, Gábor Attila, Kőszegi Berta Kálmán, Kraftsik Katalin, László Lili, Mészáros Zoltán, Nagy Olga, Papp Kincses Emese, Pethő László, Petrás Ede, Sarusi Mihály, Serdián M. György, Sylvester Lajos, Szabó Júlia, Szilasi Zoltán, Szívós Andrea és Szöllősy Tibor.

A Graves-díjat az idén Baránszky Lászlónak Kosztolányi hűga című verseskötetért és Imreh Andrásnak Aminek két neve van című kötetében megjelent Feketerigó című verséért ítélte oda a kuratórium, amelynek tagjai: Lakatos István, Lator László, Somlyó György és Vajda Miklós. A díjat Somlyó György, a kuratórium elnöke adta át a Magyar Írószövetségben.

Fejtő Ferenc 90. születésnapja alkalmából köszöntő ünnepséget rendezett a Magyar Tudományos Akadémia, a Francia Köztársaság Budapesti Nagykövetsége, a Magyar Történelmi Társulat, a Magyar Újságírók Országos Szövetsége, valamint az Hommage-kötet szerkesztőbizottsága. A kitüntetést a Magyar Tudományos Akadémia Dísztermében adták át az ünnepeltnek.

A Naputó folyóirat ötödik, Papírpódium című "színháza" bemutatóját rendezték meg Szokolczay Lajos vezetésével az Újlipótvárosi Klub-Galériában.

A Bornemisza Péter Társaság és az osztrák P. E. N. Club rendezésében október 7-én került sor Lászlóffy Aladár és Sütő András szerzői estjére. Október 8-án ugyancsak a Bornemisza Péter Társaság, a Magyar Nagykövetség és a Collegium Hungaricum rendezésében tartották meg a két szerző irodalmi estjét.

A JAK idén is megrendezte a magyar irodalom idegen nyelvekre fordítói számára a hagyományos műfordítói tábort Bagolyirtáson. Meghívott előadók: Ágoston Zoltán, Sava Babic, Bárdos László, Bárdos Miklós, Cserna-Szabó András, Garaczi László, Géher István, Grendel Lajos, Harcos Bálint, Károlyi Csaba, Kertész Imre, Menyhért Anna, Radnóti Sándor, Reményi József Tamás, Pályi András, Simon Balázs, Székely Magda, Vasadi Péter és Karol Wlachovsky.

A Curtea de Arges-i Nemzetközi Költőtalálkozó július 8. és 12. között Király Zoltán és Zalán Tibor vett részt.

A Hítel 8-as számában verset közöl egybekellett Gittai István. Tanulmányt, kritikát olvashatunk Péntek Jánostól (Az egyetem-szindróma), Benkő Samutól (Transsilvania specialis), Beke Györgytől (A teljesség egyensúlya — Cseke Péter tanulmányainak margójára) és Egyed Pétertől (József Attila, végül...).

-MI

Tetők

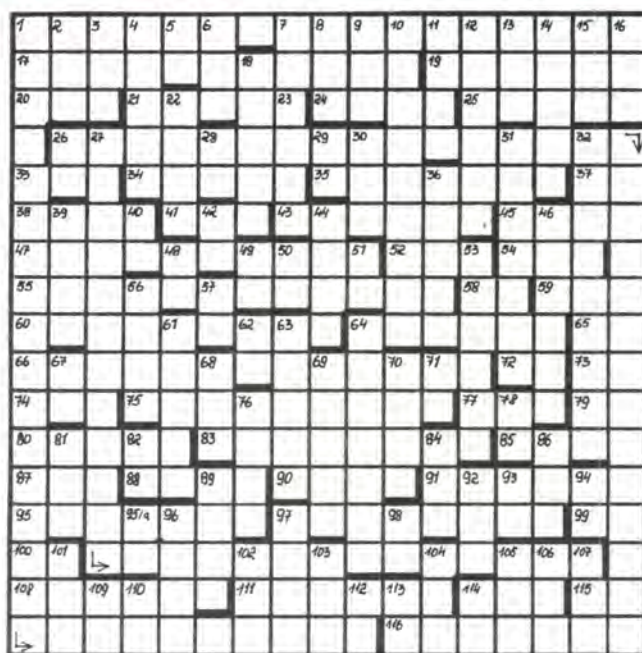
Rejtőnyünkben Egyed Emese versének négy sorát idézzük a vízszintes 1., függőleges 1., vízszintes 26., függőleges 27. sorokban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első sora (zárt betű: S). 17. Csíksomlyói születésű, Kolozsváron élő író. 19. Édesburgonya. 20. Szigligeti személyneve. 21. Folyók partvidékén élő állat. 24. Fejedelmi cím egyes mohamedán országokban. 25. ... Costin, moldvai krónikás volt. 26. Az idézet harmadik sora (zárt betű: R, S, V). 33. Hőemelkedés. 34. Szultánkenyér. 35. Zene. 37. Kínai hosszmeték. 38. Elgázol. 41. Sofőr-ellenség. 43. Apáczai Csere János felesége. 45. Megsárgult szalonna. 47. Vágtázik. 52. Szereplő Caragiale: Megtorlás c. drámájában. 54. ...lom. 55. A városi veréb c. Forrás-kötet költője. 58. Ittrium és oxigén vegyjele. 59. "Deli" Zrínyi-hős A Szigeti veszedelemben (fordítva). 60. Az első keresztények földalatti gyülekező helye. 64. Ausztráliai papagájfajta. 65. Csíksomlyói születésű neves festő névbetűi. 66. Hímez-hámoz. 72. Rangfokozat. 73. Igaz egyenmő hangzói. 74. Skandináv aprópénz. 75. Fondorlatos. 77. Ilyen növényzet is van az erdőben. 79. Orbán József. 80. ... vette, megsértődött. 83. Kórházba küldés. 85. ... Imre, A bérce esett fa c. könyv írója. 87. Kutya "nyakék". 88. Fiúkra jellemző. 90. ...fári. 91. Thália szekerén utazik. 95. "Vices" kiskocsi. 97. ... György, író, költő. 99. Nátrium. 100. T. D. 108. Csinos. 111. Gyorsan távozik. 114. ... poetica, József Attila-vers. 115. Boka egyenmő hangzói. 116. Kisbaconi írók (Elek).

FÜGGŐLEGES: 1. Az idézet második sora (zárt betű: L, O, K). 2. Mezei vad. 3. Helyha-

tározó szó. 4. Angliai város. 5. Arany — franciául. 6. Norvég, svéd és német kocsik nemzetközi betűjele. 7. Cink. 8. Friss. 9. Vármaradvány. 10. Női név. 11. Spanyolországi folyó. 12. Afrikai állam. 13. Csiga-féleség. 14. Hal-fajta. 15. Ez — oroszul. 16. Apaállat. 18. Farkas ... Sepsiszentgyörgyön élő költő (Alagutak a hóban). 22. Fővárosa Bagdad. 23. Irat. 26. C. Á. 27. Az idézet záró sora (zárt betű: L). 28. Minimálbér. 29. A Padovától Trianonig c. történelmi dokumentum-könyv írójának névbetűi. 30. Utca Párizsban. 31. Régi büntető eszköz, névelővel. 32. Goda Gábor regénye. 36. Árukészlet, angolul. 39. Férfi becenév. 40. A Balaton is ez. 42. Öltödi Péter. 44. Költészet. 46. ... gyászos elme (Batsányi). 48. Román prepozíció. 49. O. F. 50. Neves magyar énekesnő névbetűi. 51. Kicsinyítő képző. 53. Makacs. 56. Kádár... ismert népballada. 57. Parajdon is bányásszák. 61. Egyik német nagyvárosból való. 62. Máltai és franciaországi kocsik nemzetközi betűjele. 63. Almafajta. 64. Pusztaság. 65. Sütő András író születési helye. 67. Felvigyázó. 68. ... futás. 70. Becézett férfinév. 71. Kötőszó. 76. Ilyen nevelés a torna. 78. L. M. 81. Érzékzerv. 82. Róman indulatszó. 84. Kerti szerszám. 86. Szájpaddás. 89. ...untalan, mindegyre, megisméltődően. 92. Zsigmond Dezső. 93. Fordított téli sporteszköz. 94. Ego. 95/a. A tücsök és bogár írójának névbetűi. 96. Az épület. 97. Meleg — románul. 98. Közeli rokon. 101. Penész. 102. Szilárd... neves magyar tudós. 103. Igavonót biztató szó. 104. Nitrogén és tellúr vegyjele. 105. Brekegni kezd. 106. Könyörög. 107. Az özönvíz hajója (idegen helyesírás). 109. Tetejére. 110. Szászrégeni kocsik betűjele. 112. Irtis partjai. 113. Házörzö. 114. Bankbetét.

K. KOVÁCS ANDRÁS

A HELIKON 17. számában közölt, Berde Mária című rejtőnyünk megfejtése: Romuáld és Adriána, A szent szégyenei, Haláltánc, Szentségvívók, Ha visszatérsz..., Vizen Hold, A hajnal emberei, Téliutó, Rina kincse, Keresztjáró szerelem, Tűzes kemence, Földindulás, Seherezáde himnusza, Versek.

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs:
SZABÓ GYULA
SZŐCS ISTVÁN

Szerkesztőség:
LÁSZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MÁRIA: olvasószervező
RAKOSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlógépes tétel: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postaírók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288